TEL AVIV UNIVERSITY אוניברסיטת תל אביב
החוג ללשון העברית ולבלשנות שמית

איל"ש האגודה הישראלית לבלשנות יישומית
I.A.A.L Israel Association Applied Linguistics

האגודה הישראלית לבלשנות יישומית (איל"ש)
- כינוס היובל -

יום ראשון, כ"ו בכסלו תשפ"ז, 6 בדצמבר 2026
אוניברסיטת תל אביב

תקצירי ההרצאות

11.10:9:30 – מושבים מקבילים א'

מושב 1: עיונים בלשון השירה
יו"ר: פרופ' תמר סוברן

'גחלת' ביצירת ביאליק ובימינו

תום דהן

השואל תלמידים ובני נוער דוברי עברית ילידיים בימינו מה משמעות המילה "גחלת" בצורת הנקבה שלה ייתקל לא אחת במשיכת כתפיים. המילה "גחלת" אינה שגורה בעברית שבפיהם. "גחלים", לעומת זאת נקשרים בתודעת דוברי עברית אל מדורות ואל הפעלת מכשיר המְצָלֶה, המנגל.

המחקר המוצע כאן ידון בשלושה ממצאים:

א. מקומה החשוב של המילה "גחלת" המופיעה שבע עשרה פעמים בשירת ביאליק (אבן שושן וסגל, תש"ך). מיעוט הופעותיה הוא במשמעה הליטרלי. למשל, הגחלים הלוחשות המחממות בקושי את בית המדרש העזוב ב"לפני ארון הספרים". לעומת זאת, מרובים המופעים המטפוריים של המילה "גחלת" בשירתו בהקשרים של כאב ומצוקה ("אלמנות"), במבט רושף ("המתמיד"), בניצוצות במים ("זוהר") ועוד.

ב. חשיבות הגחלת כמושג מרכזי ב"מגילת האש", היצירה הסמלית והסבוכה של ביאליק (ביאליק 1935, פיכמן תשי"ג, סוברן בדפוס).

ג. אזכורי "גחלת" במקורותינו והיעדרה מלשון הדיבור ומן המרשתת.

כך בין המקרא ללשון ימינו עומדת הגחלת ביצירת ביאליק כאי של עושר פיוטי, סמלי-לאומי ורגשי.

מקורות

אבן שושן, אברהם וסגל, יוסף קונקורדנציה לשירת ביאליק, ירושלים, תש"ך.

ביאליק, ח"נ. (1935) משהו על מגלת האש. פרויקט בן-יהודה. share.google/l9sTffaBPrSpGKl34.

סוברן תמר (בדפוס) "שמים – אבדון – את: ביאליק ולשון הרגש בעברית המתעוררת". בתוך ע' גונן ומ' ריזיק (עורכים) העברית החדשה תמונת מצב.

פיכמן, יעקב (תשי"ג) "מגלת האש" בתוך ספרו "שירת ביאליק". ירושלים, עמ' קצ"ז-רכ"ו.

"בִּינוֹתִי צַעַר־דּוֹר, שִׁיר גּוֹי וְגוֹי קְסָמָנִי" – על הלשון הייחודית של שני כלילי הסונטות של טשרניחובסקי

נילי קזז גבאי

הביקורת קיבלה ברגשות מעורבים את הופעתו של שאול טשרניחובסקי בשדה שירת התחייה. לשונו נשמעה להם מוזרה ושעטנזית (פפרנא, קלוזנר, 1976). הסבר לכך מספקים רקע גידולו הכפרי של המשורר וחינוכו הבלתי מסורתי מול כישרונו הלשוני (בסוק, 2017). כליל הסונטות "לשמש" נכתב בשנת 1919 והכליל "על הדם" בשנת 1923. שני כלילים אלה נכתבו בשנים הקשות של אחרי מלחמת העולם הראשונה העקובה מדם, ובתוך מלחמת האזרחים שהתחוללה ברחבי רוסיה של אחרי המהפכה.

העיון המוצע כאן מבקש להאיר את התחכום ואת הייחוד הלשוני של שני הכלילים באמצעות בחינה של לשון הסונטה האחרונה הדחוסה והמבריחה את כל אחד מהכלילים: הייחוד המורפולוגי, רובדי הלשון, המטפוריקה, ההדהודים והמתחים הסמנטיים.

הנה לדוגמה קטע קטן מסונטה ט"ו (סונטת הבריח) של הכליל "לשמש" שניכרים בה כל המאפיינים האלה:

"בְּעָמְדִי בֵּין הַחַי וּבֵין הַגּוֹסֵס כְּבָר;
הַאִם קִדַּמְתִּי בֹּא אוֹ אֵחַר צוּר בְּרָאָנִי?
עוֹד בְּלִבִּי לָן הַטַּל, הַיּוֹרֵד עַל שְׂדֵה־אֲדוֹם,
עַל פִּסְגַּת הַר־הָהָר, מְעוֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם,
כִּי לִבִּי דוֹבֵב שִׁיר לַחַמָּה וְלַכְּסִיל."

א. **צורות פועל ייחודיות**: בְּעָמְדִי. קִדַּמְתִּי בֹּא, אֵחַר[--] בְּרָאָנִי, לָן , דוֹבֵב.

ב. **מטפורות ומבעים פיוטיים**: בְּלִבִּי לָן הַטַּל, מְעוֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם, לִבִּי דוֹבֵב שִׁיר.

ג. **הדהודים**: הַטַּל הַיּוֹרֵד עַל שְׂדֵה־אֲדוֹם, עַל פִּסְגַּת הַר־הָהָר, מְעוֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם.

ד. **מתחים משלביים וסמנטיים**: " בְּעָמְדִי בֵּין הַחַי וּבֵין הַגּוֹסֵס" מול: לִבִּי דוֹבֵב שִׁיר לַחַמָּה וְלַכְּסִיל. המתח המשתקף כאן הוא בין המשורר שהיה רופא בימי מלחמה ובין המשורר, ילד הכפר, הסוגד לשמש ולטבע. השיר הוא דוגמה אחת מני רבות של הדחיסות הפואטית והייחוד הלשוני שבשני כלילי הסונטות.

העיון המוצע כאן פותח פתח להעמקת חקר לשונו הייחודית של משורר גדול זה שלא נחקרה דיה.

מקורות

בסוק, ע' (2017). **ליופי ונשגב ליבו ער שאול טשרניחובסקי-חיים**. ירושלים.

סוברן, ת' (2018)."הרודה בשירה" – מבטים אחדים על מורכבות הלשון השירית של טשרניחובסקי. **מאזניים** צ"ב (6) עמ' 66– 79 .

פפרנא, א' (1976) "אגרת בקרת", בתוך האפרתי יוסף (עורך) **טשרניחובסקי: מבחר מאמרי ביקורת על יצירתו**, תל אביב, עמ' 31 –39.

קלוזנר, י' (1976), "תפיסת העולם של שאול טשרניחובסקי" בתוך האפרתי יוסף (עורך) **טשרניחובסקי: מבחר מאמרי ביקורת על יצירתו, תל אביב, עמ' 123 -141**.

משלבי לשון בשירה הלא קנונית של אלתרמן

ליאור שדמי שפיצר

מראשית דרכו מפצל אלתרמן את שירתו לשני אפיקים ברורים, המשתקפים גם בהבדל הלשוני המובהק ביניהם: כתיבה קנונית ספרותית ומולה סוגות "תת תקניות" – טורים עיתונאיים, פזמונים לבמה הקלה ופזמונים במחזות. שני אפיקים אלה נבדלו זה מזה בנורמות ובדפוסים שונים של לשון וסגנון מבחינת המילון, התחביר והדיאלוג שמנהל המשורר עם הקורא הנמען.

השירה העיתונאית של אלתרמן מתחלקת לשלוש תת־סוגות עיקריות – המודוס השנון והסטירי, המודוס הפאתטי-הנשגב והמודוס הדיוני. שירתו העיתונאית של אלתרמן נולדת ומתפתחת כשירה סאטירית. החטיבה הגדולה של שירי "רגעים" ("סקיצות תל אביביות" לפניו) נשלטת כמעט כולה על ידי המודוס הזה, והוא דומיננטי גם בשנותיו הראשונות של "הטור השביעי" – שבהן התבסס לצידו גם המודוס הנבואי-הנשגב. המאפיין הלשוני המרכזי של המודוס הסטירי הוא השימוש הווירטואוזי בלעז, בניגוד למודוס הגבוה הנשגב, המתנזר מלעז כמעט לחלוטין.

גם בשירי הזמר שלו עסק אלתרמן במציאות הפוליטית והחברתית בדרך קומית, סטירית או לחילופין פטריוטית והירואית, ובהם הביע את עמדותיו ומתח ביקורת. המילים והביטויים הלועזיים בשירים אלה נועדו בין היתר לאפיין את הרקע האתני של הנפשות הפועלות ולהוסיף הומור וסטירה לטון ולסגנון הדיבור.

בהרצאה אציג את המאפיינים הלשוניים של המודוס הסטירי בשירתו של אלתרמן באמצעות ניתוח הטור "הלשון השוודית" (הטור השביעי, 1943) והשיר "קונצרטינה וגיטרה" שחובר למופע "שוק המציאות" (1965). את המאפיינים הייחודיים למודוס הנשגב אדגים באמצעות הטור "מסביב למדורה" (הטור השביעי, 1948) – שיבה אל אוצר המילים המקראי, פנייה לסמלים לאומיים ולישויות מופשטות ורמיזות לטקסטים קנוניים. בין היתר אנתח את השירים באמצעות דיון באוצר המילים, בשדות הסמנטיים, בארמזים, במורפולוגיה ובתחביר, ואתייחס לצייני סגנון מובהקים של אלתרמן כגון אירוניה, צירופים אוקסימורוניים, עירוב משלבי והמבט ההיסטוריוסופי מהעתיד אל ההווה.

מקורות

מירון דן, "מסביב למדורה – מסביב לנקודה", בתוך: **מול האח השותק: עיונים בשירת מלחמת העצמאות**, 1992.

נבו גידי, **לאור המציאות – שירתו העיתונאית של נתן אלתרמן**, 2018.

שמיר זיוה, **כלניות: על פזמוניו של נתן אלתרמן**, 2022.

שמיר זיוה, **עד קצווי העברית – לשון וסגנון בשירת אלתרמן**, 2021.

ערבוב תחומים בין שירה ותיעוד – מקרה הבוחן של מרדכי גלילי

ד"ר רחל רוזנר

המתח שבין שירה כביטוי סובייקטיבי ורגשי לבין תיעוד האמור להיות אובייקטיבי ועובדתי, יצר בעשורים האחרונים סוגה מעניינת של "שירה דוקומנטרית". ברצוני לדון במתח זה ובנגזרותיו ולהשיב על השאלה מה תרומתו לשירה. המונח **קולאז'** (**הֶדְבֵּק**) מתאים לדיון, ופרלוף (Perloff, 1998) מסבירה את הקשר בינו ובין פואטיקה. באמנות חזותית יוצרים בטכניקה קולאז'ית יצירה חדשה על ידי חיבור, הדבקה ושילוב של אלמנטים, פיסות וחומרים שונים על גבי משטח משותף אחד. בשירה הוא מתאר שילוב של סגנונות, סוגות, מקורות מילוליים וחזותיים [="במות"] – גזרי עיתונים ומגזינים, מובאות, תמונות, מכתבים, מסמכים משרדיים, תעודות, תצלומים – כולם חומרים זמינים, אותנטיים כביכול וקרובים אל המציאות [=תיעוד]. על ידי ניתוק חומרים אלה מסביבתם המקורית וחיבורם לסוגות וסגנונות אחרים, נוצרות לא רק יצירות רב-שכבתיות ומגוונות, אלא אף שירים שחזותם על הדף אינה אחידה. לטכניקה זו, המערבת הֶדְבֵּקים ויוצרת שירה, קיימת היסטוריה ארוכה בספרות העולם מאז וירגיליוס ועד ימינו וגם בשירה העברית בת-זמננו.

משורר בן-זמננו המערב בצורה מורכבת ביותר בין פואטיקה לתיעוד ובין היסוד האישי לזה ה"מסמכי-תיעודי", הוא מרדכי גלילי. פואמה אחת מספרו **שני קולאז'ים** (1988) "אמי: תהליך של התאבדות", נבחרה לייצג את תופעת העירוב (או השׂימה זה בצד זה), בין שירה של ממואר פואטי על בסיס הֶדבֵּק של שורות שיר פרוזאיות של האני-הדובר, המודפס בשורות שיריות מנוקדות מצד אחד, ובין מסמכים לא-שיריים השאובים מן הארכיב המשפחתי של אם הדובר, שהיא "הקולאז'יסטית הראשונה במשפחתו של גלילי" (סתו, 2021, עמ' 27), מצד שני. המסמכים גזורים ממגזינים ומובאים כלשונם בלי ניקוד, והם מנוסחים לרוב בשורות שיריות בלשון עצות או הוראות ל"אישה האידיאלית". את כולם המשורר מאחד בשני סוגי דפוס [כנראה מכוח היותו עורך מערכות קדם-דפוס עד היום].

הפואמה הזאת וכמוה רוב שיריו מבטאים חוויה אוטוביוגרפית קשה ביותר בפואטיקה ספרותית אסתטית, מאופקת, השרה תמיד את שקרה במציאות ה"גסה" של החיים ומעצבת אותה מחדש [אותה חוויה קשה ערוכה ומעובדת בסדר וברצף אחרים בשנת תשע"ו בספרו **רציתי לרשֹם נוף אחר** (ראו ניתוח מפורט של שני הנוסחים אצל סתו, 2021)].

בהרצאה יודגמו דבריי בעיקר בקטעים של טקסטים שיריים של גלילי מ-1988, ויכללו גם ניתוח קצר של התפתחות אמנותית בפואמה חדשה שלו: **הברֵכה. אֵבֶל על ביאליק וחבצלות מונֶה** (הארץ, 2026).

מקורות

א. מקורות ראשוניים ויצירות

גלילי, מ' (1988). שני קולאז'ים. תל אביב: עם עובד.

גלילי, מ' (2026, 10 ביולי / כ"ה בתמוז תשפ"ו). הברֵכה: אֵבֶל על ביאליק וחבצלות מונֶה. *הארץ*, מדור תרבות וספרות.

ב. דברי עיון ומחקר

סתו, ש' (2021). נוף אחר: הממואר הפואטי של מרדכי גלילי. *אות: כתב עת לספרות ולתאוריה*, 11, 185–201. מרכז קיפ לחקר הספרות והתרבות העברית, הקיבוץ המאוחד.

Perloff, Marjorie (1998). Collage and Poetry. In Michael Kelly (Ed.), *Encyclopedia of Aesthetics* (Vol. 1, pp. 384–387). New York: Oxford University Press

מושב 2: תרגום, תרבות וסגנון
יו"ר: פרופ' עמרי אשר

תרגום עצמי משותף כאמצעי ליצירת דיוקן ביוגרפי מולטימודלי

פרופ' רחל ויסברוד וד"ר איילת כהן

הרצאה זו דנה בטקסטים מולטימודליים במדיה הכתובה והמשודרת, אשר מציגים פורטרטים ביוגרפיים של דמויות בתרבות. לשם בחינתם נעשה שימוש במושג "תרגום עצמי משותף", המשלב שני מושגים: "תרגום עצמי" (Grutman 2013) ו"תרגום משותף" (Cordingley and Frigau Manning 2017) שפותחו בחקר התרגום הבין-לשוני. נדון בקצרה בשתי סוגות: המדור "ענייני פנים" במוסף השבועי של *הארץ*, שעיקרו דיוקן מצולם המוקף בקטעי מונולוג של הדמות המצולמת; והתוכנית "פגישה עם רוני קובן" המשודרת ב"כאן 11", שבה מתנהל דיאלוג בין המראיין והמרואיין מול קיר תצלומים מחיי המרואיין ובליווי קטעי וידאו.

יישומם של מושגים מחקר התרגום הבין-לשוני בתחומים נוספים (משפט, חינוך, אתנוגרפיה ועוד) הוא חלק מהמגמה בת-זמננו לראות בתרגום פריזמה להתבוננות בתופעות תרבותיות מגוונות (Bachmann-Medick 2009). בנוסף תמוסגר ההרצאה בשדות חקר אחרים, ובהם חקר המדיה, מולטימודליות, צילום, תוכניות אירוח והריאיון העיתונאי. כמו כן ייעשה שימוש במושגים נוספים מחקר התרגום – תרגום כמטונימיה (Tymoczko 1999) ותרגום ומקור בכפיפה אחת (Kaufmann 2002).

לאור כל אלה נברר כיצד נבנית פרסונה פרטית וציבורית כאחת (Lauerbach 2010), תוך שיתוף פעולה בין המרואיין, המראיין והצלם, כשהקוראים/צופים מוזמנים להוסיף לכך את פרשנותם. נראה כיצד בשתי הסוגות מנוצלים שילוב האופנויות ושיתוף-הפעולה בין המשתתפים לערעור סטריאוטיפים ודעות קדומות ולהבעת עמדות פוליטיות ואידיאולוגיות (כגון הכרה בטרנסג'נדרים ובגוף ה"לא מושלם" ב"ענייני פנים") ולהתבוננות אירונית על המדיה עצמה (בפגישה של רוני קובן עם ליאור שליין).

מקורות

Bachmann-Medick, Doris. 2009. "Introduction: The Translational Turn." *Translation Studies* 2 (1): 2–16.

Cordingley, Anthony and Céline Frigau Manning. 2017. "What is Collaborative Translation?" In *Collaborative Translation: From the Renaissance to the Digital Age*, edited by Anthony Cordingley and Céline Frigau Manning, 1–30. London and New York: Bloomsbury.

Grutman, Rainier. 2013. "A Sociological Glance at Self-Translation and Self-Translators." In *Self-Translation: Brokering Originality in Hybrid Culture*, edited by Anthony Cordingley, 63–80. London and New York: Bloomsbury.

Kaufmann, Francine. 2002. "La coprésence de l'original et de sa traduction". In *Identité, altérité, équivalence? La traduction comme relation*, edited by Israël Fortunato, 323–338. Paris: Minard.

Lauerbach, Gerda. 2010. "Manoeuvring Between the Political, the Personal and the Private: Talk, Image and Rhythm in TV Dialogue." *Discourse and Communication* 4 (2): 125–159.

Tymoczko, Maria, 1999. *Translation in a Postcolonial Context: Early Irish Literature in English Translation*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

תרגום פריטים תלויי־תרבות בהקשר של מיעוט: גורמים המעצבים את בחירות המתרגמים

ד"ר נג'לה ג'נאם

תהליכי קבלת החלטות בתרגום אינם מתקיימים בחלל ריק, אלא מושפעים ממכלול רחב של גורמים מוסדיים, תרבותיים וסוציו־פוליטיים. המחקר בבסיס ההרצאה מראה כי קבלת ההחלטות בקרב מתרגמים היא תהליך מורכב ורב־ממדי, במיוחד כאשר התרגום מתבצע בהקשר של קבוצת מיעוט. המחקר מתמקד בתרגום פריטים תלויי־תרבות (Culture-Specific Items – CSIs) מאנגלית לערבית במסגרת ספריית אל־פאנוס ובוחן את הגורמים המעצבים את בחירותיהם של המתרגמים. פריטים אלה הם מילים, ביטויים או רעיונות שנטועים בתרבות המקור, ולעתים קרובות לא ניתן להצביע על פריטים מקבילים בתרבות המטרה (Baker, 1992).

ספריית אל־פאנוס היא מיזם ספרותי בשפה הערבית הפועל בקרב ילדים ערבים בישראל. הערבית, אף שהיא מדוברת בפי יותר מ־20% מאוכלוסיית ישראל, איבדה בשנת 2018 את מעמדה כשפה רשמית, והשימוש בה במרחב הציבורי נותר מוגבל (Lavie, 2018: 53). בהקשר זה, תפקידו של התרגום חורג מהעברה לשונית בלבד כי עבור האזרחים הערבים בישראל, השפה אינה רק אמצעי תקשורת, אלא גם סמן מרכזי של זהותם הלאומית (Amara, 2017: 14). לפיכך, התרגום מתקיים במרחב שבו שאלות של שפה, זהות, ייצוג תרבותי ויחסי רוב–מיעוט מקבלות משמעות מיוחדת. הבחירות התרגומיות משקפות לא רק שיקולים לשוניים, אלא גם את התנאים המוסדיים, התרבותיים והחברתיים שבתוכם פועלים המתרגמים.

המחקר מבוסס על ניתוח ספרי ילדים שתורגמו מאנגלית לערבית במסגרת המיזם ועל ראיונות עם מתרגמים ועורכים. הממצאים מראים כי ההחלטות הנוגעות לתרגום פריטים תלויי־תרבות מושפעות ממגוון גורמים, ובהם מדיניות ההוצאה, התערבות מערכתית, ציפיות קהל הקוראים, נורמות תרבותיות וההקשר הסוציו־פוליטי הרחב. שיקולים הנוגעים לייצוג תרבותי, רגישות פוליטית, התאמה לילדים, קריאות וקבילות בתרבות היעד ממלאים תפקיד מרכזי בבחירת אסטרטגיות התרגום.

הממצאים מצביעים על כך שתרגום פריטים תלויי־תרבות הוא תהליך של משא ומתן בין שיקולים וגורמים שונים, ולא תוצאה של החלטה אוטונומית של המתרגם בלבד. המחקר מדגיש את חשיבות בחינת המתרגמים כסוכנים הפועלים בתוך מסגרת מוסדית, תרבותית ופוליטית, ומציע לראות בתרגום בהקשר של מיעוט זירה שבה מתעצבים ונידונים מחדש גבולות של ייצוג, זהות וסמכות תרבותית.

מקורות

Amara, M. (2017). Arabic in Israel: Language, Identity and Conflict (1st ed.). New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315160931

Baker, M. (1992). In Other Words: a Course Book on Translation. London: Routledge.

Lavie, E. (2018). Integrating the Arab-Palestinian minority in Israeli society: time for a strategic change. Ramat Aviv: Institute for National Security Studies.

בין מדיניות לשון מוצהרת ליישומה בשטח: המקרה המפתיע של התרגום הפרלמנטרי בראשית פעילותה של הכנסת

ד"ר הילה קרס

הספרות על מדיניות לשון או תרגום המוקדשות לחיזוק או תמיכה בשפות מיעוט מצביעה לעיתים קרובות על פער בין מדיניות פורמלית לבין יישומה בפועל. במקרים רבים מוסדות מאמצים הסדרים לשוניים ותרגומיים שאפתניים ברמה ההצהרתית, בעוד שיישומם מוגבל בשל אילוצים פוליטיים, אידאולוגיים או תקציביים (May 2015). במקביל, פרקטיקות ממשלתיות, מקומיות או מסחריות עשויות לתפקד כמנגנוני מדיניות רבי השפעה גם ללא עיגון בהצהרות רשמיות, ולעיתים קרובות גם הן דוחקות את רגליהם של מיעוטים לשוניים (Shohamy 2006: 45-56). ההרצאה המוצעת תטען כי הכנסות הראשונות (1949–1955) מייצגות תצורה יוצאת דופן של מדיניות לשון: מצב שבו שגרת הפעילות המוסדית חורגת באופן ניכר מן המדיניות הרשמית של המוסד ומספקת בפועל שירותי תרגום בהיקף רחב הרבה יותר מן ההסדרה הפורמלית.

המחקר בוחן את מדיניות התרגום בין עברית לערבית בכנסת באמצעות המסגרת התאורטית המשולבת של ניהול מדיניות, פרקטיקות ואמונות (Spolsky 2007; González Núñez 2016). פריטי הקורפוס, הכוללים את תקנוני הכנסת, פרוטוקולים, התכתובת המנהלית בכנסת ופרסומי עיתונות, מציירים יחד תמונה מקיפה, גם אם לעיתים קרובות עקיפה, תוך שימוש בהשוואות והצלבת נתונים בין המקורות השונים.

מן הניתוח עולה כי המסמכים הרשמיים כללו התייחסויות מצומצמות ומסויגות בלבד לתרגום, ולא הסדירו במפורש את מעמדם של שירותי התרגום. לעומת זאת, בפועל התקיימה מערכת סדירה ורחבת היקף של מתורגמנות, לצד עדויות על תרגום מסמכים כתובים, והללו אפשרו השתתפות דמוקרטית משמעותית בשפה הערבית בדיוני המליאה והוועדות.

מקרה זה מבקש לתרום לדיון על יחסי הגומלין שיכולים להתקיים בין מדיניות לשון, מדיניות תרגום והמתרחש במוסדות פוליטיים. הוא מציג מערך עניינים שבו פער יישומי הפוך בין מדיניות רשמית לבין מימושה בפועל שימש כהסדר מוסדי-פוליטי לאיזון המתחים בין ערכי תרבות אתנו-לאומיים לבין ערכי הדמוקרטיה. משום כך, מקרה זה גם מהווה קצה חוט בניסיון להבין את ההתפתחויות ההיסטוריות שאירעו מאוחר יותר בתחום זה בישראל.

מקורות

González Núñez, Gabriel. 2016. On translation policy. *Target* 28(1). 87-109.

May, Stephen. 2015. Language rights and language policy: Addressing the gap(s) between principles and practices. *Current Issues in Language Planning* 16(4). 355-359.

Shohamy, Elana. 2006. *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. London and New York: Routledge.

Spolsky, Bernard. 2007. Towards a theory of language policy. *Working Papers in Educational Linguistics* 22(1). 1-14.

עיבודי משלים במקראות לימוד עברית כראי למטרות החינוך הלשוני במגזרים שונים

ד"ר יעקב (קובי) סמרה

עיבודי משלים כלולים במקראות המיועדות לתלמידים הלומדים עברית כשפת אם בחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי והתורני-חרדי לכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי, ובמקראות לדוברי ערבית הלומדים עברית כשפה שנייה. לימוד המשלים משמש לקידום כמה מהמטרות המוצהרות של החינוך הלשוני המכוון בין השאר לכך שהתלמידים ישלטו בעברית תקנית, ייהנו מטקסטים ספרותיים וייעזרו בשפה לגיבוש תפיסת עולם. ההרצאה תראה כיצד מטרות אלה מתגלמות בעיבודי משלים בהלימה לגילו של קהל היעד ולמגזר שהוא משתייך אליו.

משלים הם סיפורים בדיוניים שמטרתם למסור אמת או רעיון באופן עקיף (Schwarzbaum, 1979). השוואה של עיבודי משלים המגוללים סיפור דומה במקראות שונות חשפה הבדלים במאפייני הלשון, ברצף הסיפורי ובנמשל, שהוא הרעיון בבסיס הרובד הסמוי של המשל, ונמצאה הלימה בין ההבדלים לבין מרכיבי זהות של קהלי היעד. הדוגמות שיוצגו בהרצאה זו הן מעיבוד של משל הידוע בשמות "עכבר העיר" ו"עכבר הכפר" או "עכבר הבית ועכבר השדה", המופיע במקראות למגזרים השונים שראו אור בישראל מ-2007 עד 2016. המקראות שנבחרו הן **צועדים בדרך המילים** לחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי לכיתה ב', **דבר בעתו** לכיתה ה' המיועדת למוסדות תורניים-חרדיים ו**עברית לדרך: עברית לדוברי ערבית 3** לבתי-ספר במגזר הערבי.

ביסוד ההרצאה מונחת התפיסה שהעיבוד כמו התרגום הבין-לשוני הוא מטה-טקסט, כלומר טקסט הנוצר על פי טקסט קודם, וכי בתרגום ובעיבוד נעשה שימוש באותן אסטרטגיות הכוללות השמטות, תוספות ושינויים (Gambier, 1992). לאור תפיסה זו, אבחן את אוצר המילים ואת השימוש במשחקי מילים וברמיזות תרבותיות, וכן אדון בשאלה האם בבחירות התרגומיות משתקפת המגמה ל"ביות" שרווחה במשך שנים רבות בספרות הילדים המתורגמת לעברית ונחלשה בעשורים האחרונים (שביט, 2020). בנוסף לטקסטים עצמם אתייחס להבדלים בדפי העבודה ובאיורים הנלווים.

מקורות

שביט, ז' (2020). "הכי בבית בעולם" – על "ביות" בספרות הילדים המתורגמת לעברית. **ביקורת ופרשנות, 46**, 35-74.

Gambier, Y. (1992). Adaptation: une ambiguïté à interroger. *Meta, 37*(3), 421-425.

Schwarzbaum, H. (1979). *The Mishle Shu'alim (fox fables) of Rabbi Berechiah ha-Nakdan: a study in comparative folklore and fable lore*. Kir'on: Institute for Jewish and Arab Folklore Research.

מושב 3: פונולוגיה, מורפולוגיה ותחביר

יו"ר: פרופ' יעל רשף

שיבושים חדשים בהגיית הגרוניות בעברית בת-זמננו – תולדה של שיבושי הגייה קודמים

ד"ר בת-ציון ימיני

בלאו (תשמ"ח: 32) מתאר את גלגולי הגרוניות השונות מימי המקרא ועד ימינו ומסביר שהיחלשות זו קרתה בשלבים כתופעה חיה המושפעת ממעתקי הגאים המאפיינים דיבור חי. התערערות הגרוניות נמשכה גם בתקופת המשנה, כפי שמתאר שרביט (תש"ן: 226) שכינס אוסף גדול של חילופי גרוניות מאבות הטקסטים של ספרות התנאים, ובעיקר מן המשנה והתוספתא בתוספת עדויות. למשל: חילופי א'-ע': כאור-כעור, אמד-עמד. רבין (תשל"ב: 44-46) מתאר את תהליך היחלשות הגרוניות כתהליך ממושך אך עקבי, שהתעצם בימי הביניים.

חוקרי העברית בת-זמננו תיארו גם הם את התערערות הגרוניות בימינו, למשל בר-אשר (תש״ן) שורצולד (תשס״ב: 149), שתיל (תשע״ד: 27) ומרקו (תשפ״ד: 39) שתיעד בִּלְשׁוֹן שדרני הרדיו מקרים של הגיית חי״ת בשווא במקום בחטף. בהרצאה אציג שיבושים חדשים בהגיית הגרוניות בעברית בת-זמננו שנוצרו בהשפעת שיבושים ידועים בהגייתן, בשל אי-ההבחנה בין הגיית חי״ת לכ״ף חוככת ובין עי״ן לועית לאל״ף הסדקית, לדוגמה, כנגד השיבושים המוכרים של יישום כללי חי״ת על כ״ף (מְשַׁדֶּכֶת > מְשַׁדַּכַת) נוצר תהליך הפוך – הֶחָלַת הכלל על חי״ת הנהגית ככ״ף דוגמת מְטֻוַּחַת > מְטֻוֶּחֶת (שהושוותה למילה כמו מְסֻבֶּכֶת). השיבושים נאספו, מוינו ונותחו מבחינה פונו-מורפולוגית, והוסבר הרקע לטעות.

מחקר זה איננו מחקר כמותי המודד את היקף השיבושים החדשים, אלא מחקר איכותני המשרטט שלב חדש בהשפעת הגרוניות: הוא מתעד את התפתחות התופעה בזמן אמת, וממיין אותה לפי סוגים. השיבושים נאספו ותועדו בשנים תשפ״ב-תשפ״ה תוך האזנה לתקשורת המשודרת ברדיו ובטלוויזיה. תועדו גם שיבושי כתיב בתקשורת המודפסת המצביעים על הגייה מוטעית.

עדיפות ראשונה באיסוף הממצאים ניתנה לתוכניות תאגיד השידור של כאן 11 הנחשב ערוץ ממלכתי. בניגוד לערוצים המסחריים והפרטיים הפועלים למטרות רווח, בערוץ הממלכתי יש גם הקפדה על תקינות הלשון ועל אמינות ודיוק בדיווחים. רוב הדוגמות נלקחו ממהדורות החדשות שבהן מצופה מהשדרנים להקפיד על הגיית השפה יותר מאשר בשאר התוכניות.

להלן דוגמות נוספות שחלקן יוסבר כאן בשל קוצר המצע: אוֹרֵחַ הרוח, לֶעֱטוֹת (עקב היקש מוטעה למילה כמו לֶאֱסֹף), נֶעֱשָׂה, שׂוֹכָרִים, תִּוַּךְ, מַשְׁלִיַךְ, רִחְשֵׁי לב, תֵּעוּד (שהושוותה ל-תֵּאוּם למשל), מַכַּנֶה משותף (בשל היקש מוטעה למילה מַחֲנֶה).

השלכות על הכתיב: כָּמוֹהָה, גָּבוֹהָה, תַּגִּיעָה (בשלוש המילים המייצגות צורת זכר לא נהגה הפתח הגנוב כהגה מעבר אלא כתנועת a בסופה, וההגייה המשובשת גרמה להוספת ה״א), לְהָנִיעָה (להניא).

חשיבותו של מחקר זה היא בתיעוד ומיפוי בזמן אמת של שיבושים מסוג חדש הפותחים שלב נוסף בהשפעת הגרוניות. סביר להניח שעם הזמן תתרחב השפעת הגרוניות מעבר לשלב זה, ויתפתחו שלבים נוספים בתהליך. התיאור הלשוני בהרצאה מספק בסיס למחקרים עתידיים על השינוי הפונו-מורפולוגי בהגיית הגרוניות בעברית.

מקורות

בלאו, י׳ (תשמ״ח). על גלגוליה של החלשת הגרוניות כתופעה חיה. *לשוננו* מה, עמ׳ 32-39.

בר-אשר, מ׳ (תש״ן). על העקרונות בקביעת הנורמה בדקדוק בוועד הלשון ובאקדמיה ללשון. *לשוננו* נד, עמ׳ 127-150.

מרקו, א׳ (תשפ״ד). *התקן והלשון המתוכננת ברדיו בישראל: בחינה כמותית־השוואתית ובחינת העמדות של אנשי השידור*. [חיבור לשם קבלת תואר ״דוקטור לפילוסופיה]. אוניברסיטת בר-אילן.

רבין, ח׳ (תשל״ב). *עיקרי תולדות הלשון העברית*. האוניברסיטה העברית.

שורצולד, א׳ (תשס״ב). *״גוני לשון בעברית בת-זמננו״*, בתוך ש׳ יזרעאל (עורך), *מדברים עברית, תעודה* יח, אוניברסיטת תל אביב, עמ׳ 141-175.

שרביט, ש' (תש"ן). עיונים בפרשת הגרוניות בלשון חכמים. בתוך מ"צ קדרי וש' שרביט (עורכים), *מחקרים בלשון העברית ובספרות התלמודית*. אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 225-243.

שתיל, נ' (תשע"ד). *התפתחויות בלשון ימינו*. האקדמיה ללשון העברית.

פרופילי טרנזיטיביות במערכת הבניינים העברית: התפתחות בכתיבה על פני גיל וסוגה

ד"ר אפרת רז

מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון כיצד מתפתחים פרופילי טרנזיטיביות במערכת הבניינים העברית בכתיבה, על פי הגיל והסוגה. לפי Hopper and Thompson (1980), הטרנזיטיביות היא תכונה לשונית המקודדת את האופן שבו פעולות, תהליכים או מצבים מובעים בהקשר טמפורלי. הטרנזיטיביות נתפסת כיום לא כתכונה בינרית של הפועל אלא כמושג רציף ורב-ממדי, המוגדר על ידי התפקידים התחביריים-הסמנטיים של האירוע (כמו האספקט, ה-Kinesis וה-telicity) ושל משתתפיו (דרגת ה-Animacy של המשתתפים, דרגת השליטה של המבצע באירוע ומידת ההשפעה של האירוע על מקבל או חווה הפעולה) באמצעות מאפיינים ייחודיים לכל שפה (Næss, 2007). כך למשל הפועל *קפץ* מדורג גבוה בדינמיות, ואילו הפועל *החליט* מדורג בה נמוך. בעברית, בניני הפועל מבטאים ערכי טרנזיטיביות ופונקציות סמנטיות, וקובעים את מבנה הארגומנטים במשפט ואת מספרם, אך תרומתם להתפתחות השפה המאוחרת טרם נבחנה באופן שיטתי כמערך רציף (Ravid, 2020).

המחקר מבוסס על קורפוס של 1,833 תמניות פועל מתוך 160 טקסטים כתובים בשתי סוגות, סיפורי חוויה אישית וטקסטים עיוניים, שהופקו בידי 80 דוברי עברית ילידיים בארבע קבוצות גיל: כיתות ד', ז', י"א ומבוגרים. כל תמנית פועל דורגה בשבעת הקריטריונים הסמנטיים של סולם הטרנזיטיביות של הבניין העברי (Hebrew Binyan Transitivity Scale – HbTS): דינמיות, משך, מעורבות הנושא, חיוביות, ריאליות, השפעה על המושא וקונקרטיות. כך, הפועל *שבר* מדורג גבוה בהשפעה על המושא לעומת הפועל *נגע* המדורג בה נמוך, והפועל *הסתובב* מדורג גבוה במשך הפעילות לעומת הפועל *הגיע* המדורג בו נמוך. ניתוח קבוצות סמויות (Latent Class Analysis) זיהה שלושה פרופילים מובחנים: טרנזיטיביות גבוהה, בינונית ונמוכה. ההשתייכות לפרופיל נמצאה קשורה באופן שיטתי לבניין, לגיל ולסוגה.

הפעלים של תלמידי כיתה ד' התאפיינו בטרנזיטיביות גבוהה, ואילו מכיתה ז' ואילך עלה שיעור הפעלים בפרופיל הטרנזיטיביות הנמוכה. הבניינים קל, פיעל והפעיל התקבצו בקוטב הגבוה, כגון הפועל *דחף*, ואילו נפעל, התפעל והבניינים הסבילים התקבצו בקוטב הנמוך, כגון הפועל *נרטב*. בטקסטים הסיפוריים רווחו פעלים בעלי טרנזיטיביות גבוהה, ובטקסטים העיוניים פעלים בעלי טרנזיטיביות נמוכה, והסוגה תיווכה את המעבר ההתפתחותי.

הממצאים מציגים את מערכת הבניינים כמשאב מורפולוגי לקידוד דרגות של טרנזיטיביות, ומזהים בטרנזיטיביות הנמוכה את המימוש הדקדוקי של העמדה המרוחקת והאנליטית האופיינית לכתיבה עיונית

בוגרת (Nir-Sagiv & Berman, 2007). עולה מכך שרכישת מערכת הבניינים אינה מסתיימת בגיל הרך, אלא ממשיכה להתפתח לאורך שנות בית הספר, כחלק מהיכולת להתאים את הלשון לסוגה ולמשלב. הממצאים עשויים לתרום להוראת הכתיבה ולפיתוח דרכי הערכה של יכולות מורפו־תחביריות בקרב תלמידים עם לקויות שפה ולמידה.

מקורות

Berman, R. A., & Nir-Sagiv, B. (2007). Comparing narrative and expository text construction across adolescence: A developmental paradox. *Discourse Processes*, *43*(2), 79–120.

Hopper, P. J., & Thompson, S. A. (1980). Transitivity in grammar and discourse. *Language*, *56*(2), 251–299.

Næss, Å. (2007). *Prototypical transitivity*. John Benjamins.

Ravid, D. (2020). Derivation. In R. A. Berman (Ed.), *Usage-based studies in Modern Hebrew: Background, morpho-lexicon, and syntax* (pp. 203-265). John Benjamins.

הנשוא המורחב במבנה פריפרסטי שבמרכזו שם פעולה

ד"ר עמנואל אלון

ההרצאה תתמקד בשם הפעולה ובבחינת מעמדו התחבירי, במיוחד כשהוא נתון במבנה הפריפרסטי: **פועל + שם פעולה**, מבנה אשר נדון בעבר, בין השאר, ע"י טרומר, מנור, גבורה (תשפ"ב); מישוב (תשע"ג). בהרצאה יודגש הפן היישומי, הפונה להוראת התחביר בבתי הספר התיכוניים ובמוסדות להשכלה גבוהה, והדיון יתבסס בעיקר על עקרונות הבלשנות המבנית.

כך, למשל, הצירוף **הביע התנגדות** במשפט "**איש מן הנוכחים לא הביע התנגדות לדברי המרצה**". משפט זה נלקח מתוך שאלה בבחינות הבגרות, ובה נתבקשו התלמידים לקבוע את מעמדו התחבירי של הצירוף **לדברי המרצה**. קביעה זו תלויה, כמובן, במעמדן התחבירי של המילים "**התנגדות**" ו"**הביע**", כלומר בשאלה אם שם הפעולה (**התנגדות**) הוא משלים הפועל או שהוא חלק מנשוא מורחב.

שאלה עקרונית זו יכולה להינסח באמצעות תיאור של רכיבים מיידיים, כפי שניסח רוזן:

(1) **(א+ב)+ג** – **(הביע + התנגדות) + לדברי המרצה**, או:

(2) **א+(ב+ג)** – **הביע + (התנגדות + לדברי המרצה)**.

בהרצאה אטען כי ההיערכות המתאימה למשפט שהוצג לעיל היא (1), ומכאן שהפועל הוא פועל עזר, שם הפעולה מציין פעולה ממש ולא את תוצאתה, והמשלים אינו לוואי אלא משלים פועל (מושא או תיאור).

ההוכחות יהיו בשלושה מישורים:

במישור הסמנטי – "עיקר" הפעולה מובע בשם הפעולה ולא בפועל המפורש: ***הוא הביע התנגדות לדברי המרצה, והבעה זו עוררה הדים בעיתונות**. – המשפט אינו הגיוני; לעומתו המשפט: **הוא הביע התנגדות לדברי המרצה, ו(הבעת) התנגדות זו עוררה הדים בעיתונות** – הוא הגיוני.

במישור הסינטגמטי – בין הפועל לבין שם הפעולה קיים התאם דקדוקי: **הביע** את התנגדות**ו**, ולא ***הביע** את התנגדות**ך**.

(כאשר הם אינם רכיבים מיידיים ההתאם אינו מחויב: **פרסם** את התנגדות**ך** לדברי המרצה.)

במישור הפרדיגמטי – **הביע התנגדות והתנגד** ניתנים להמרה. לעומת זאת **פרסם התנגדות והתנגד** אינם בני המרה חופשית.

התבחינים, שהוצגו לעיל, והמבוססים על עקרונות בלשניים־מבניים, עשויים להיות כלי יעיל בהוראת פרק הנשוא המורחב ומשלימיו, בהבחנה בין פועל המשמש כמילת תוכן לבין פועל עזר (פועל מוחוור) ובהבחנה בין שם פעולה לשם עצם.

מקורות

טרומר, פ', מנור ר', גבורה א'(תשפ"ב). "החוורת המשמעות של פועלי תנועה הפותחים תבנית פריפרסטית", **בלשנות עברית** 75 , עמ' 23-64.

מישוב, ע'; "עשה עבודה מקצועית – על הפועל עשה ומשלימיו", **חלקת לשון** 45, (תשע"ג) עמ' 93-109

רוזן, ח', **עברית טובה**, הוצאת קרית ספר (מהדורה שנייה) 1967, עמ' 55-93.

Allon, E. (2014). Complete Predicate – A Formal-Grammatical Dimension Study. *Hebrew Higher Education*, *16*, University of Wisconsin-Madison, NAPH. (in Hebrew).

14:40-13:00 – מושבים מקבילים ב'

מושב 1: בלשנות חברתית

יו"ר: פרופ' זהר לבנת

לשון שירת המלחמה הישראלית בין "מגש הכסף" ל"מפרש לבן"

תמר לנדאו

חקר לשון הזמר העברי הוא תחום חדש יחסית והוא הולך ומתפתח (רשף 2023), אך ההתייחסות לשירי המלחמה בו כמעט בלתי קיימת. (מירון 1992, רוזנטל 2024). במרוצת השנים, ובין המלחמות השונות, ניכר שינוי בעברית הישראלית שמשתקף בשירים ובפזמונים. הרצאתי תראה כיצד פזמוני המלחמות משקפים שינויים תמטיים-סמנטיים שעיקרם מעבר מהתמקדות בשדה הקרב אל האזרחים שבעורף, ושינויים ברכיבי הלשון ומשלביה.

שני השירים שיוצגו הם:

א. מגש הכסף (שלא נועד מלכתחילה להלחנה, אך הולחן יותר מפעם אחת). הוא מייצג את הקוטב ההרואי.

ב. מול מגש הכסף עומד השיר "מפרש לבן" של הראפר גימבו ג'יי, עומר הברון, תושב העוטף, שחיבר את השיר בעיצומה של מלחמת "חרבות ברזל" בעקבות טבח 7 באוקטובר.

שני הטקסטים ייבחנו בכלים מורפולוגיים, תחביריים, סמנטיים ופרגמטיים מבית מדרשה של הבלשנות הקוגניטיבית (סוברן תשע"ב). פתיחותה של גישה זו מאפשרת לחקור סוגות שלא נחקרו בעבר. שני השירים שיוצגו כאן הם נקודות קיצון של מחקר מקיף הסוקר שירים ופזמונים מכל מלחמות ישראל מאז מלחמת השחרור ועד היום.

הדגמה

הכול ערים למשלב הגבוה ולשפה הפיוטית והנרגשת של מגש הכסף: "עין שמים אודמת" "גבולות עשנים" "נזירים ממרגוע" "עוטי צל" וכן הציטוט המקראי המסיים "והשאר יסופר בתולדות ישראל". בולט מאד המרחק של אלה מהשפה הדיבורית והקלישאתית של "מפרש לבן" (אף כי השם פיוטי למדיי ומעורר אסוציאציות ספרותיות):

"תגידי כדאי לי להביא ילדים?"

ו"רק אני קניתי שישייה

אוזניות מצית ומטרייה

יש לי חצי שיר בראש

אין לי תכנית מגירה"

לבד ממשלב הלשון, ההרצאה תתמקד ברכיבי השדות הסמנטיים, במטפוריקה, בדפוסי שיח, ובהיבטים אינטרטקסטואליים. היא תתייחס גם ללחני השירים ולמידת התקבלותם.

מקורות

מירון, דן. 1992. *מול האח השותק: עיונים בשירת מלחמת העצמאות*. ירושלים.

סוברן. תמר. תשע"ב. "פזמון, לשון ותודעה: משלבים ודפוסי לשון בפזמון הישראלי". *ביקורת ופרשנות* 44. 157-200.

רוזנטל, רוביק. 2024. *'מיחרבו דרבו' עד 'קינת בארי', נחשול מוזיקה בימי שבר*. אתר 'הזירה הלשונית'. 28.6.2024. https://www.ruvik.co.il/2024/28624/הטור-השבועי.aspx

רשף, יעל. 2023. *לשון וסגנון בזמר העברי*. תל אביב: רסלינג.

"אנחנו בטח לא פראיירים":
מ'מחאת הפרט' ל'מחאה של כולם' בשירי המוזיקה הפופולרית הישראלית

ד"ר הילה שובלי-פולק

מחקר זה הוא חלק ממחקר סגנוני וסוציולינגוויסטי נרחב על תמורות ומגמות בשירי המוזיקה הפופולרית הישראלית. המחקר הראשוני בנושא (שובלי-פולק, תשע"ב) התמקד ברוק הישראלי, ובתוך כך בשנים שז'אנר זה שלט במצעדים, מתחילת שנות ה-80 ועד אמצע שנות ה-90, על רקע מלחמת לבנון הראשונה והאינתיפאדה הראשונה. באותה תקופה אנו עדים לשירי מחאה ההופכים ללהיטים ולרפרטואר מחאה של יוצרים בולטים (שובלי-פולק, תשע"ט). שירי מחאה אלו משקפים תפיסה פוסט-ציונית המשויכת לאידיאולוגיה שמאלנית, ונושאי הדגל שלה הם אומני רוק המתמקדים בחוויה של הפרט בתוך הכלל.

מחקר ההמשך, שההרצאה הנוכחית היא חלק ממנו, עוסק בתקופה העוקבת, מסוף שנות ה-90 לאחר רצח רבין וההתפכחות מהסכמי אוסלו, עד לימינו, השנים שלאחר טבח שבעה באוקטובר ורצף המלחמות שידעה ישראל בעקבותיו. במקביל לתקופה זו, לפני כ-30 שנה הופקה לראשונה מוזיקת ראפ בישראל, וכ-25 שנה חלפו מאז שההיפ-הופ הישראלי זכה להכרה ציבורית רחבה והפך לזרם מרכזי ומשפיע במוזיקה הישראלית (דורצ'ין, 2012), שלו מעמד בר-קיימא.

הרצאה זו תדון בשינוי מגמה ספציפי בשירי המוזיקה הפופולרית הישראלית – המעבר מ'מחאת הפרט' אל עבר 'מחאה של כולם'. 'מחאת הפרט' מתמקדת ב'אני' ומבקשת להעמיד את טובת הפרט לפני טובת הכלל. את המגמה הזאת הוביל הרוק הישראלי, ששאב מהרוק המערבי את האתוס של "אני נגד העולם", בדחיקתו את הז'אנר של שירי ארץ-ישראל שהציג 'אנחנו' ציוני מגויס. לעומת זאת, 'מחאה של כולם' מציבה 'אנחנו' לצד ה'אני' ומבקשת להדגיש את האינטרס המשותף כחברה ואת המכנה המשותף כעם. במקביל לדעיכת הרוק, מגמה זו קודמה על ידי ההיפ-הופ הישראלי, שאימץ את מודל ההתקהלות של הראפ האמריקאי (Newman,(2005 מתוך מודעות חריפה למקומיות (Dorchin, 2018). בז'אנר זה האותנטיות נמדדת ביכולתו של האומן לייצג את הרחוב או את העם וליצור מרחב שבו כולם משתתפים. לפיכך, לצד

נקודת המבט של ה'אני', שירים אלו מחזירים לשימוש את לשון ה'אנחנו' כקול קולקטיבי נאו-ציוני הנושא מחאה, מתוך תפיסת ה'אני' כחלק משבט המממש את תפקידו כדובר של קבוצה.

הדיון יתמקד בשנים 2000-2004 המסמנות את חדירת ההיפ-הופ למיינסטרים של המוזיקה הישראלית. במרכז ההרצאה יוצגו שיריהם של כמה ממובילי מהפכת הז'אנר בישראל – שב"ק ס', סאבלימינל והדג נחש. במהלך הדיון תיערך השוואה בין האמצעים הלשוניים-סגנוניים של 'מחאת הפרט' מול 'מחאה של כולם' במטרה לעמוד על טיבו של שינוי המגמה הנדון.

מקורות

דורצ'ין, א' (2012), **זמן אמת: היפ-הופ בישראל/היפ-הופ ישראלי**, תל-אביב: רסלינג.

שובלי-פולק, ה' (תשע"ב), **שירי המחאה ברוק הישראלי: עיון סגנוני וסוציולינגוויסטי**, עבודת מוסמך, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.

שובלי-פולק, ה' (תשע"ט), "בנאי, חנוך וגפן: על שלושה סגנונות 'נבואה' בשירי המחאה ברוק הישראלי", **בלשנות עברית** 73, עמ' 103-131.

Dorchin, Uri (2018), "Authorship, subjectivity and resistance in the mainstream: A lesson from Israeli rap", *European Journal of Cultural Studies* 21(4), pp. 452-468.

Newman, Michael (2005), "Rap as literacy: A genre analysis of Hip-Hop ciphers", *Text* 25(3), pp. 399-436.

מיצוב ממסגר ומיצוב אפיסטמי בשיח מגיבים בפייסבוק

ד"ר טל חן

מיצוב הוא התהליך שבו דוברים ממקמים את עצמם ואת זולתם בשיח ביחס לזכויות, חובות ומעמד אינטראקציוני (Davie & Harré, 1990; van Langenhove & Harré, 1999). ההרצאה תעסוק בהבחנה בין שני אופנים של מיצוב: מיצוב ממסגר ומיצוב אפיסטמי. במיצוב ממסגר הדובר מציג זהות חברתית של תפקיד, תואר או ניסיון רלוונטיים, ובכך מבסס את זכותו להשתתף בשיח; במיצוב אפיסטמי הדובר תורם לבסיס הידע בשיח.

הבחנה זו הוצעה ונידונה בהרחבה במסגרת מחקר על שיח מגיבים שבו המגיבים מוגדרים "רגילים" (Sacks, 1984; Weizman, & Johansson, 2019). זוהו ונידונו דפוסי השיח שבאמצעותם המגיבים מבנים מיצוב של בעלי סמכות אפיסטמית בכלל ושל מומחיות בפרט (חן, 2026). הרצאה זו תתבסס על דוגמות מתוך קורפוס תגוביות לפוסטים בעמוד הפייסבוק של משטרת ישראל שנאסף לטובת המחקר. שיח מגיבים זה מתקיים במרחב מקוון פומבי, לא רשמי וספונטני יחסית, שבו תגוביות (ראשיות comments או משניות

(replies) עשויות לגרור תגוביות נוספות ולעורר דיון. נוסף על כך, זהותם החברתית של המשתתפים אינה ידועה מראש, אלא עשויה להיחשף מתוך השיח עצמו.

בהקשר כזה, הצהרות על זהות חברתית כגון של ניסיון מקצועי ("הניסיון שלי 25 שנה על הכביש") משמשות להבניית מיצוב ממסגר של סמכות אפיסטמית; ואילו מבעים התורמים לבסיס הידע בשיח כמו כאלה הכוללים שימוש במינוח ("המושג נקרא צניחת בסיס לשון") משמשים להבניית מיצוב אפיסטמי של סמכות או של מומחיות בשיח.

מקורות

חן, ט'. (2026). *הבניית מיצוב של מומחיות בשיח מגיבים בעמוד הפייסבוק של משטרת ישראל* (עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן).

Davies, B., & Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour, 20*(1), 43-63.

Sacks, H. (1984). On doing "being ordinary". In J. M. Atkinson & J. Heritage (Eds.), *Structures of social action: Studies in conversation analysis* (pp. 413–429). Cambridge University Press.

van Langenhove, L., & Harré, R. (1999). Introducing positioning theory. In R. Harré & L. van Langenhove (Eds.), *Positioning theory: Moral contexts of intentional action* (pp. 14-31). Blackwell.

Weizman, E., & Johansson, M. (2019). Projecting ordinariness in op-ed comment threads. In A. Fetzer & E. Weizman (Eds.), *The construction of ordinariness across media genres* (pp. 218-239). John Benjamins.

דל"פ (דעה לא פופולרית) ברשת X: פרקטיקה לניהול ומשא ומתן על עמדות

אבישי גרצ'וק

X (לשעבר טוויטר) הפכה לזירת שיח מרכזית שבה משתמשים חולקים דעות ומנהלים משא ומתן על עמדות. אי־הסכמה נתפסת כתופעה שגרתית בשיח המקוון, ובהקשרים כאלה ישנה העדפה לאתגורים על פני תמיכה והעדפה של צורות אי־הסכמה וצורות לעומתיות על פני צורות מרוככות (בלום־קולקה, בלונדהיים והכהן, 2008). המאמר עוסק במבעים הממוסגרים באמצעות **דל"פ**, "דעה לא פופולרית", מונח שנטבע בקרב משתמשי הפלטפורמה בעברית.

בעקבות מחקר קורפוס, נמצא כי דל"פ פועל כמנגנון מסגור דינמי המשמש הן לריכוך ולסיוג של הבעת דעה כנה והן לפרקטיקות של הִקְשׁוּר מחדש (recontextualization) באמצעות עקיפות אירונית (Weizman, 2023), וזאת בהתאם למטרת הדובר. ניהול אי־ההסכמה מכתיב את האסטרטגיות והפרקטיקות השונות שבהן בוחרים הדוברים להשתמש. הדיון משלב בין ניתוח פרגמטי־שיחי לבין בחינת השפעות

המזמינויות (affordances) של הפלטפורמה, כפי שגרובר מציג למשל (Gruber, 2017), והוא מבקש להראות כיצד הדפוס מאפשר למשתמשים לנהל משא ומתן על עמדותיהם.

בהרצאה אטען שדל"פ משמש פרקטיקה מטה־פרגמטית מרכזית לניהול ולמשא ומתן על עמדות במרחב הדיגיטלי. המסגור כדל"פ מזמין ומבנה את המשא ומתן הדיאלוגי בין המשתתפים. באמצעות סיוג וריכוך, הדובר מצמצם פגיעה אפשרית בדימוי החיובי של הנמענים, ומאפשר דיון מבוקר במורכבות הטיעון ללא סכנה מיידית להפרכה עובדתית. לעומת זאת כשהמשא ומתן הופך לזירה עקיפה של עימות הרוויה באירוניה, הדובר משתמש בפרקטיקות של הקשור מחדש ובמזמינויות של הפלטפורמה כדי למצב את עצמו מחדש, להגחיך את עמדת היריב או למתוח ביקורת מטה־פרגמטית על נורמות השיח עצמן.

המאמר שואף לתרום להבנת דפוס שיח ייחודי כממסגר מנגנוני ניהול משא ומתן על עמדות בזירה מקוונת בעברית.

למשל:

(1)

א': דלפ מי שפוחד מנשים אינו כשיר לנהל ארגון ביון מבצעי

ב': למה דלפ ?

א': תראה כמה שBורים פה ותבין שלמרבה הצער זו דלפ

(2)

א': דלפ אולי? לא מבין את ההייפ סביב עגלות קפה. קפה שותים בשכונה

ב': פוסט של תל אביבי מנותק שיש לו קפה בשכונה

א': אף פעם לא גרתי בתל אביב אבל מבין את הנקודה שלך

*הרצאה זו מבוססת על עבודת דוקטור בהנחייתה של פרופ' אלדעה ויצמן מאוניברסיטת בר־אילן.

מקורות

בלום־קולקה, ש', בלונדהיים מ' והכהן, ג' (2008). מסורות של מחלוקות: ממשא ומתן של טקסטים תלמודיים לזירת השיח הפוליטי במדיה. בתוך מ' נייגר, מ' בלונדהיים ות' ליבס (עורכים), **סיקור כסיפור: מבטים על שיח התקשורת בישראל לכבודו של יצחק רועה**, עמ' 245–274.

Gruber, H. (2017). Quoting and retweeting as communicative practices in computer mediated discourse. *Discourse, Context & Media 20*, 1–9. https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.06.005

Weizman, E. (2023). Recontextualization practices: A scale of directness. *Frontiers in Communication 7,* 1–13. https://doi.org/10.3389/fcomm.2022.1062585

מושב 2: מודלים של שפה

יו"ר: פרופ' חווה בת זאב שילדקרוט

גרייס פוגש את GPT - עיון מחדש בפרגמטיקה בעידן של מודלי שפה גדולים

מגל פנחס

הופעתם של מודלי שפה גדולים (LLMs) בשנים האחרונות קידמה באופן דרמטי את יכולתן של מערכות בינה מלאכותית לייצר שפה הדומה לתקשורת אנושית. התפתחויות אלו לא רק שינו את פני עיבוד השפה הטבעית, אלא גם עוררו מחדש עניין בשאלות יסוד בבלשנות, תוך צמצום הפער והזמנת השוואה בין יכולות עיבוד השפה של מערכות בינה מלאכותית לבין אלו של דוברים אנושיים.

בעוד שמודלי שפה גדולים מודרניים מפגינים ביצועים מרשימים בתחביר, בסמנטיקה ובהיבטים רבים של עיבוד השיח, כשירותם הפרגמטית עדיין אינה ברורה דיה והפכה לתחום מחקר פעיל. האתגר המרכזי אינו רק השאלה האם מודלים אלו מפגינים יכולות פרגמטיות, אלא גם כיצד יש להעריך יכולות אלו.

בהרצאה זו נבחן את מצב המחקר הנוכחי בנושא הכשירות הפרגמטית של מודלי שפה גדולים, תוך שימת דגש הן על ההתקדמות שנרשמה לאחרונה והן על החולשות שעדיין קיימות. נדון באופן שבו תיאוריות קלסיות בפרגמטיקה, ובהן תיאוריית פעולות הדיבור (Speech Act Theory) הפרגמטיקה הגרייסיאנית (Gricean Pragmatics) ומסגרות תיאורטיות קשורות, מספקות כלים מושגיים להבנת הצלחותיהם ומגבלותיהם של מודלי שפה עכשוויים.

מקורות

Sadigzada, Z. 2026. Pragmatic Failure in Agentic LLM Systems: An Analysis Through Gricean Maxims and Speech Act Theory.
https://doi.org/10.69760/gsrh.0260302009

Gvoždiak, V. 2025.Pragmatics beyond humans: meaning, communication, and LLMs.
https://doi.org/10.48550/arXiv.2508.06167

Sravanthi, S. 2024. A Pragmatics Understanding Benchmark for Assessing LLMs' Pragmatics Capabilities: 10.18653/v1/2024.findings-acl.719

השפעת מודלים לשוניים גדולים על שינויי לשון

מיכל אבני

ההרצאה בוחנת את השפעתם של מודלים לשוניים גדולים (LLM) על שינויי לשון ומציעה השוואה בינם לבין מסגרות קלסיות בבלשנות (אטצ'יסון, לייקוף וג'ונסון, קרופט ובת־זאב שילדקרוט). היא מתבססת על סקירה של ממצאים אמפיריים עדכניים מן השנים 2024–2025 ועל ניתוח תאורטי משווה.

הממצאים מצביעים על כך שמודלים לשוניים גדולים עשויים לשמש סוכנים משמעותיים של שינוי לשוני. הם אינם רק מאיצים את תפוצתם של דפוסים לשוניים וסגנוניים קיימים, אלא גם תורמים להיווצרותם של דפוסים חדשים. בין היתר, הם מייצרים ברירות מחדל ניסוחיות, מסגרות פרשנות ונורמות סגנוניות הנקלטות בשימוש במהירות. לצד זאת ניכרות מגמות של סטנדרטיזציה לשונית, צמצום של הבדלים פרגמטיים והטיה אנגלוצנטרית בתחום המטפורות.

לעומת זאת, בכל הנוגע למשמעויות לשוניות חדשות ומתפתחות, עשויה להופיע לעיתים שמרנות הנובעת מכך שנתוני האימון משקפים את השפה בנקודת זמן מסוימת. ניתוח יחסי הגומלין בין המודלים לבין השימוש הלשוני מצביע גם על האפשרות שנורמות לשוניות מסוימות יתקבעו ויהפכו לדפוסים שקשה לסטות מהם.

במהלך ההרצאה יוצגו ממצאים אלה באמצעות דוגמאות מן המחקרים. העלייה בשימוש במילים כגון "delve" מדגימה שינוי לקסיקלי רג'יסטרי, ואילו "doomscrolling" מדגימה את הקושי של מודלים להתמודד עם מונחים חדשים ומשמעויות מתהוות. הדוגמאות "להיכנס מתחת לאלונקה" ו"להרים להנחתה" ממחישות את הקושי בהתמודדות עם מטפורות התלויות בידע תרבותי ולשוני.

בהשוואה למסגרות הקלסיות, העיקרון שלפיו שינוי לשוני נובע מן השימוש נותר תקף, אך השימוש עצמו מתווך כיום במידה גוברת באמצעות אלגוריתמים. תיווך זה עשוי להשפיע על קצב השינוי, על היקפו ועל תנאי הברירה בין חלופות לשוניות. תרומת המחקר היא באפיון דפוסי השינוי הלשוני בעידן ה־LLM ובהצעת התאמה של המסגרות הקלסיות למציאות לשונית חדשה. לבסוף, מוצעים כיוונים למחקר עתידי, ובהם התפתחות בין־לשונית של מטפורות, הלבנה סמנטית ושינויים פרגמטיים בסמני שיח.

מקורות

J. Aitchison, (2001). *Language Change: Progress Or Decay?*, 3rd ed., Cambridge: Cambridge University Press.

בת־זאב שילדקרוט (2017–2018), בין גרמטיקליזציה לקונסטרוקציונליזם. **חלקת לשון** 50 : 94-116

W. Croft, (2000) *Explaining Language Change: An Evolutionary Approach*, London: Longman.

G. Lakoff & M. Johnson, (2020) Conceptual Metaphor In Everyday Language. In: C. Steyaert & D. Hjorth (eds.), *Shaping Entrepreneurship Research*, London: Routledge: 475-504.

בין משמעות קונקרטית לאבסטרקטית – תפקיד הרגש בהקשר השיחי

ירון פלמן

גישות מודליות להבנת שפה (Embodied Cognition) טוענות כי הידע הקונספטואלי מעוגן במערכות מוחיות ספציפיות כגון המערכות הסנסוריות, המוטוריות והרגשיות. גישות אלו מתקשות תדיר בהסבר הבנה וייצוג של מושגים אבסטרקטיים, שאינם מעוגנים באופן ברור בהקשרים גופניים. תיאוריות כגון המעוגנות הרגשית (Affective Embodiment) והשערת הייצוג החליפי (Representation Substitution) טוענות כי הרגש מהווה רכיב מרכזי בייצוג הסמנטי של מושגים מופשטים, והוא מפצה על המחסור במידע חושי.

במחקרים פסיכובלשניים, קונקרטיות ורגש של מילים נחקרים לעיתים באופן מבודד ונטול הקשר. למשל, משתנה הקונקרטיות במקרים מסוימים מוגדר ברמת המילה כאשר מילים מסווגות באופן דיכוטומי כקונקרטיות או אבסטרקטיות, ללא תלות בשימוש ובהקשר. לצד זאת, גם משתנה הרגש במחקרים רבים מוגדר ברמת המילה הבודדת באמצעות ממדים כגון ערכיות (alence) ועוררות (Arousal). עם זאת, המשמעויות הקונקרטיות והרגשיות של מילים עשויות להשתנות בהתאם להקשר ולאופן השימוש במילים. למשל, ספרות ענפה עוסקת בקושי לסווג מושגים כקונקרטיים או אבסטרקטיים ובהשפעת ההקשר ואופן השימוש במושג ('**נפתחה הדלת** למחסן' לעומת '**נפתחה הדלת** למשא ומתן'). באופן דומה, גם המשמעות הרגשית של מושגים עשויה להשתנות בהקשרים שונים ('השף השחיז את **הסכין**' לעומת 'המחבל שלף את **הסכין**').

המחקר הנוכחי מאמץ את תיאוריות הגרמטיקליזציה כמסגרת לבחינת פעלים אשר נמצאים בשימוש ברמות שונות של קונקרטיות, ומגדיר מערך בו המשתנים הבלתי תלויים הם השימוש בפועל (קונקרטי/אבסטרקטי) וסוג ההקשר השיחי (קורפוס עיתונאי/אישי-טיפולי), כאשר המשתנה התלוי הוא עוצמת הרגש ביחידת השיח (העוררות הרגשית).

אנו מניחים כי ההבדל בעוצמת הרגש בין שימוש אבסטרקטי וקונקרטי יהיה משמעותי יותר בקורפוס אישי/טיפולי בו המשתמשים נוטים יותר להבעה רגשית. ממצאי המחקר עשויים לתרום להבנת מורכבות ההבחנה בין שפה קונקרטית לאבסטרקטית, ולפיתוח מודלים של שפה אשר לוקחים בחשבון את יחסי הגומלין בין רגש, משמעות, והקשר שיחי.

מקורות

Banks, B., Borghi, A. M., Fargier, R., Fini, C., Jonauskaite, D., Mazzuca, C., ... & Woodin, G. (2023). Consensus paper: Current perspectives on abstract concepts and future research directions. *Journal of Cognition*, *6*(1), 1–62.

Barsalou, L. (2008). Grounded cognition. *Annu Rev Psychol, 59*, 617-45

Ramat, P. (2015). *Grammaticaliztion*. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2nd edition, Volume 10

Winter, B. (2023). Abstract concepts and emotion: Cross-linguistic evidence and arguments against affective embodiment. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 378*, 20210368.

מושב 3: עברית ושפות אחרות

יו"ר: פרופ' חזי מוצפי

ספר שמות בארמית חדשה בלהג יהודי סקיז (כורדיסתאן האירנית)

ד"ר יפה ישראלי

ההרצאה באה להציג לראשונה תרגום ספר שמות בארמית חדשה בלהג יהודי סקיז (כורדיסתאן האיראנית). התרגום הועתק במחצית הראשונה של המאה העשרים על ידי יוסף חיים ירושלמי, נצר למשפחת רבנים, בהיותו תלמיד ב'חדר' בעיר הולדתו סקיז.

תרגומי המקרא הם בעיקרם בבואה מדויקת של הנוסח העברי של המקרא. בתרגום שלפנינו נמצאו גם סטיות מהעיקרון המנחה את המתרגמים לתרגם מילה תחת מילה. הסיבות לסטיות הן: התאמה לארמית חדשה; פירוש או מסורת מקומית או תיקון נוסח המקרא; הישענות על מקורות פרשניים-מדרשיים-תרגומיים מסורתיים, בין ביודעין ובין שלא ביודעין. ההרצאה תכלול מבחר דוגמות לתרגום משועבד מחד גיסא, ולסטיות ממנו מאידך גיסא שנמצאו בתרגום זה.

אוצר המילים בתרגום שלפנינו כולל מילים מן הארמית המדוברת ומילים או משמעויות ארכאיות שלא נשתמרו בלשון הדיבור, רכיב עברי ושאילות מן השפות השכנות (כורדית, תורכית, ערבית, פרסית). ההרצאה תכלול מבחר דוגמות לאוצר המילים בתרגום זה.

לסיום, יש לקוות שתרגום ספר שמות בארמית חדשה בלהג יהודי סקיז יהווה נדבך צנוע בחשיפה ובתיעוד של הספרות שנכתבה בארמית יהודית חדשה או שתורגמה אליה מעברית.

מקורות

Mutzafi, H. (2018). Further Jewish Neo-Aramaic innovations. *Journal of Jewish Languages*, *6*(2), 145–181.

יונה צבר, ספר שמות בארמית חדשה של יהודי זאכו ונוספו עליו טקסטים בניבים אחרים של ארמית חדשה, ירושלים תשמ"ח.

M. Rees, (2008) *Lishan Didan, Targum Didan: Translation Language in a Neo-Aramaic Targum Tradition,* Neo-Aramaic Studies 3, Gorgias Press, 2008

הבדלים דקדוקיים בהפקת טקסטים: ערבית פלסטינית לעומת ערבית ספרותית

ד"ר אבראהים חמד, פרופ' אלינור סאיג-חדאד ופרופ' ליאור לקס

המחקר בוחן את תופעת הדיגלוסיה בערבית (Ferguson 1959), תוך עמידה על הבדלים דקדוקיים בין ערבית פלסטינית לבין ערבית ספרותית. מחקרים רבים בחנו את ההבדלים בין ערבית מדוברת, על להגיה השונים, לבין ערבית ספרותית (Eid 1990, Maamouri 1998, Ibrahim 1983, Saiegh-Haddad & Henkin-Roitfarb 2014,) אולם מעטים המחקרים שבחנו זאת בהפקת טקסטים על ידי אותם דוברים. הניתוח מבוסס על השוואת טקסטים סיפוריים ועיוניים של 30 דוברי ערבית בגיל 20-40. המשתתפים צפו בסרטון והתבקשו להפיק טקסטים בשלושה תנאים: ערבית פלסטינית דבורה וערבית ספרותית דבורה וכתובה.

שיטת המחקר מבוססת על פרויקט מחקר בינלאומי שבחן הבדלים בין שפה דבורה וכתובה בשבע שפות (Berman & Verhoeven 2002) אולם לא בערבית. ייחודה של שיטת מחקר זו נעוץ בכך שהיא מאפשרת לבחון כיצד אותם דוברים מתארים את אותם אירועים בשתי השפות ובאופנויות שונות בזו אחר זו, תוך עמידה על ההבדלים ביניהן.

ממצאי המחקר מראים הבדלים בעיקר בין ערבית פלסטינית וספרותית ופחות בין אופנויות (שפה כתובה ודבורה). נמצאו הבדלים במספר תחומים. נדגים חלק מהם:

תפוצת הבניינים: חלק מהבניינים כגון פעל ו-פעעל נפוצים יותר בפלסטינית, ואילו בניינים אחרים נפוצים יותר בספרותית, למשל פאעל ו-אפתעל.

שמות פעולה: טקסטים בערבית ספרותית הכילו יותר שמות פעולה. בנוסף לכך שמות הפעולה בספרותית נפוצים יותר בעמדת משלים שם, וכן הופיעו בעצמם עם יותר ארגומנטים. הדבר מצביע על מורכבות תחבירית גבוהה יותר של צירופים שמניים. לעומת זאת, שמות פעולה בערבית פלסטינית הופיעו לרוב ללא משלימים.

מבני סמיכות: שיעור מבני הסמיכות גבוה יותר בערבית ספרותית, ואילו בפלסטינית יש שימוש תדיר יותר בצירוף יחס כמשלים שם, למשל תלמידי בית הספר (ספרותית) לעומת התלמידים בבית הספר (פלסטינית). כמו כן, מבני הסמיכות נפוצים יותר בעמדת משלים שם בערבית ספרותית, בדומה לשמות הפעולה.

ממצאי המחקר מורים על הבדלים דקדוקיים מובהקים בשימוש באסטרטגיות לבניית טקסט בערבית פלסטינית וספרותית. למחקר תרומה עתידית בכל הקשור ליישומים בהוראת שפות בכלל ובהוראת הערבית בפרט, הן לדוברי ערבית (ערבית ספרותית) והן לדוברי שפות אחרות (ערבית מדוברת וספרותית).

מקורות

Berman, R.A. & Verhoeven, L. (2002). Developing text-production abilities across languages, genre,and modality. *Written Languages and Literacy*, 5(1), 1-44.

Eid, M. (1990). Arabic linguistics: The current scene. In M. Eid (ed.), Perspectives on Arabic linguistics I, 3-38. Amsterdam: John Benjamins.

Ferguson, C. A. (1959). *Diglossia*. Word, 14, 47–56.

Ibrahim, M. (1983). Linguistic distance and literacy in Arabic. *Journal of Pragmatics*, 7, 507-515.

Maamouri, M. (1998*). Language education and human development: Arabic diglossia and its impact on the quality of education in the Arab region*. World Bank, Mediterranean Development Forum.

Saiegh-Haddad, E. & Henkin-Roitfarb, R. (2014). The structure of Arabic language and orthography. In Saiegh-Haddad, E. & Joshi, M. (eds.) *Handbook of Arabic literacy: Insights and perspectives.* Springer: Dordrecht.

תרגומי ההגדה של פסח של היהדות הרפורמית בארצות הברית: גישות משתנות ל"שפוך חמתך", מ-1892 עד 2021

פיליס מאיר

מאז ומעולם הושפעו נוסחי התפילה היהודית ותרגומיה מהתפתחויות ומתמורות בחברה שבה שימשו. גם תרגומים של ההגדה של פסח השתנו בהתאם לרוחות המשתנות בחברה, וניתוחם עשוי לחשוף את המוטיבציה ואת הערכים האידיאולוגיים-תיאולוגיים של עורכי תרגומים אלה (Hermans, 2020). בהרצאה זו, אציג מחקר שבו מיפינו שינויים בחלק הקצר (אך המשמעותי) בהגדה של פסח הנקרא "שפוך חמתך". בחלק זה, ישנם שני מרכיבים: קריאה לנקמה בגויים העוינים את העם היהודי; והבעת תקווה לגאולה המיוצגת על ידי בואו של אליהו הנביא כמשיח בשר ודם, ומגולמת בטקס פתיחת הדלת לכבודו (Ochs, 2020). חלק זה מציב אתגר אידאולוגי לערכים הרציונליים והאוניברסליים של היהדות הרפורמית.

בהרצאתי אסקור את אסטרטגיות התרגום, ההשמטה והמסגור מחדש ששימשו את עורכי ההגדות הרפורמיות בארצות הברית בהגדות שפורסמו בין 1892 ל-2021 על ידי ארגון ה- (Central Conference of American Rabbis (=CCAR).

עיון באסטרטגיות אלה חושף את המשמעויות התאולוגיות והחינוכיות של יחסה של התנועה הרפורמית לרעיונות מן העבר היהודי שאינם עולים בקנה אחד עם ערכיה המרכזיים (Marx, 2015). בהרצאה אצביע על שתי גישות עיקריות בתרגום: בהגדות המוקדמות יותר אנו מוצאים בעיקר אסטרטגיות תרגום המשמיטות את החלק ה"בעייתי" או דחיקתו לשולי ההגדה, ואילו בהגדות המאוחרות יותר, נטו עורכי ההגדות להחזיר את התוכן הטקסי של פתיחת הדלת יחד עם קריאת פסוקי הנקמה – כאשר הם מפורשים מחדש, מבוארים, או מלווים בטקסטים מגוונים, לרבות קריאות לשלום עולמי ולצדק חברתי.

לסיכום: הגישות של עורכי ההגדות התפתחו אפוא במרוצת המאה העשרים ותחילת המאה העשרים-ואחת: ההגדות המוקדמות נטו "להתחמק" מתוכני הקטע הנדון או לטשטש את קיומו, אך בהגדות המאוחרות יותר התגלתה נכונות חינוכית ותאולוגית להתמודד בצורה ישירה עם תכניו המאתגרים.

מקורות

Hermans, Theo. *Translation in Systems: Descriptive and Systematic Approaches Explained*. New York: Routledge, 2020.

Israel, Hephzibah. "Translation and Religion: Crafting Regimes of Identity." *Religion* 49, no. 3 (2019): 323-342.

Marx, Dalia. "Empowerment, Not Police: What Are We to Do with Problematic Liturgical Passages?" *Women in Judaism: A Multidisciplinary e-Journal* 12, no.2 (2015).

Ochs, Vanessa L. *The Passover Haggadah: A Biography*. New Jersey: Princeton University Press, 2020.

15:00-14:40 – מושבים מקבילים ג'

מושב 1: סמנטיקה ופרגמטיקה

יו"ר: ד"ר ורד סיידון

שלא לדבר על מה שמובן מאליו

ד"ר רות בורשטיין וד"ר קרן דובנוב

הצירוף **שלא לדבר על** שכיח בטקסטים פובליציסטיים בעברית בת ימינו ולעיתים מצוי גם בפרוזה. אבא בנדויד (תשל"ד) ראה בצירוף זה תרגום כושל: מי שדש בו שוכח שיש לכך מטבעות לשון ותיקים בספרותנו: "ואין צורך לומר", "ואין צריך לומר", "דבר הלמד מאליו", "דבר הלמד מעניינו", "קל וחומר", "(לא) כל שכן" (עמ' 248).

ראשיתו של הצירוף **שלא לדבר על** הוא בעיתונות שנות השלושים של המאה העשרים, והחל משנות החמישים הוא נעשה נפוץ ומקובל. בעשורים הראשונים שימש במקביל אליו ביטוי נרדף – **שלא להזכיר את** – ואחר כך נתמעט. מבחינה פרגמטית אין הצירופים האלה זהים לביטויי a fortiori "רגילים" כגון **קל וחומר** או **על אחת כמה וכמה**. צירופי הפעלים מקודדים לא רק את הסולם המדרג מקרה "קל" לעומת מקרה "חמור" אלא את הערכת הדובר כי המקרה ה"חמור" מובן מאליו עד כדי שהערה מפורשת עליו מיותרת (ראו ניתוח הצירופים let alone, not to mention ועוד באנגלית אצל פילמור, קיי ואוקונור, 1988, עמ' 511 ואילך).

לצירופים אלה יש מעמד של הערת אגב, ולעיתים קרובות הם מתייחדים בתוך סוגריים או בתוך קווים מפרידים, כגון:

*הנס הגדול, שאירע לרבניצקי (שאירע לכולנו) בהזמינו בבת אחת לאכסניה שלו אנשי בנין מוצקים כמנדלי ואחד־העם, כלילייבלום ודובנוב, וטוביעין כשלום עליכם ולווינסקי (**שלא לדבר על** הגדול שבנסים שקרו בחייו: שהקרה לפניו את ביאליק) – עשה אותו לכל ימי חייו שליח נאמן לתרבות העברית, לא נתנו לרדת עוד מן הרמה שנכבשה לפניו. (יעקב פיכמן – י"ח רבניצקי, בתוך "אמת הבנין: סופרי אודיסה, מוסד ביאליק תשי"א)*

צבעוני (תשנ"ג, עמ' 374) העירה כי "זו לשון ציווי מדומה המופנה כאילו אל הדובר בעצמו או אל הדובר והנמען, וזו מעין הצעה שלא לעשות (let us not)". למעשה הפועל **לדבר** בצירוף זה עובר כמה שלבים של הידקדקות (גרמטיקליזציה): צורת שם הפועל מציבה אותו בהקשר מודלי וגורמת לאובדן זיקה לפועל (אֵג'נס), לאחר מכן המשמעות המילונית של דיבור מיטשטשת, ובסופו של דבר הצירוף נעשה יחידת שיח מטה-טקסטואלית. במונחים של תזוזה קטגוריאלית הוסב הביטוי מצירוף שם פועל למילת איחוי.

הצירוף **שלא להזכיר את** מקורו בהשראת האנגלית, ואילו הצירוף **שלא לדבר על** נוצר בהשפעת צירופים גרונדיביים ביידיש (ניט צו רעדן פֿון), ברוסית ובפולנית. בהיעדר צורת גרונדיב בעברית, צורת שם הפועל מילאה את מקומו, מה גם שכבר היו בעברית צירופים במבנה זה בפונקציה דומה. גם למילת השעבוד ש- יש כאן תפקיד מבני מוגדר.

הצירופים **ואין צריך לומר/ואין צורך לומר** מילאו תפקיד דומה מלשון חכמים ועד ימינו, אך המבנה התחבירי שלהם שונה, ולאחר שנתמסדו הצירופים החדשים – עיקר השימוש בצירופים הוותיקים היה לפני פסוקיות משועבדות או בתחילת משפט (ואילו השימוש הרגיל בצירופים החדשים לפני שם עצם).

מקורות

בנדויד א', שי ה'. *מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה*. ירושלים תשל"ד.

צבעוני ל'. *דרכי השלילה בעברית הישראלית*, עבודת דוקטור, ירושלים תשנ"ג.

Fillmore C.J., Kay P., O'Connor M.C. Regularity and idiomacity in grammatical construction: The case of let alone. *Language*, 1988. 64 (3), pp. 501-538.

חוויה מושלמת – המושג "חוויה" בראי הבלשנות הקוגניטיבית

הילה פראלטה שביט

המילה "חוויה" בעברית חודשה על ידי א"ד גורדון (תרפ"ח) לציון ממד קיום אנושי המקשר בין רובד ההוויה הכולל – שאינו מודע, לבין רובד ההכרה – העוסק בפרטים ובסיווגים. משמעות זו מכוונת לתיאור פלח מציאות מודע שאינו מקטלג או שופט. עם זאת, במילונים בני זמננו מוגדרת "חוויה" בעיקר כמאורע מרגש המותיר רושם, בדגש על רכיב רגשי. פער זה מעורר שאלה בדבר מעמדה הסמנטי של המילה בעברית בת זמננו: האם מדובר בפוליסמיה, או במבנה מושגי אחד המתממש באופנים שונים.

המחקר ממוקם במסגרת הבלשנות הקוגניטיבית, ובוחן את המבנה המושגי של "חוויה" כפי שהוא עולה מן השימוש בפועל. לצורך כך נערך ניתוח מונע-שימוש של מופעי המילה בקורפוס תחום מתוך מסד הנתונים heTenTen2021 שבמנוע החיפוש Sketch Engine בשילוב בין ניתוח איכותני לכלים אנליטיים המתבססים על תאוריית סכמות הדימוי (Lakoff &Johnson, 1980) ואספקטואליות (Vendler, 1957).

הממצאים מראים שבבסיס כל השימושים עומד רכיב סמנטי של "מפגש" בין חווה לנחווה. עם זאת, בחלק מן השימושים מתווסף רכיב נוסף של "השפעה", הממסגר את ההתנסות כתוצר בעל משמעות עבור החוֹוֶה. בהתאם לכך מוצע לנתח את "חוויה" כמבנה מושגי דו-שלבי: שלב אימפרפקטיבי, המתמקד במפגש ובהתנסות בתוך המציאות, ושלב פרפקטיבי, שבו ההתנסות עוברת משגה פרספקטיבית והופכת ליחידת תוצר. שני מופעים אלו משתקפים גם כשתי קבוצות שימוש מובחנות, אך נגזרים מאותו ארגון מושגי בסיסי.

מכאן, ההצעה היא לנתח את השונות בשימושי "חוויה" לא כפוליסמיה במובן הקלאסי, אלא כהשתנות שיטתית באספקט הלקסיקלי של אותה יחידה מושגית. עוד עולה כי אף שהשימוש הנפוץ כיום הוא זה המתועד במילונים, השימוש המקורי שתיאר גורדון מוסיף להתקיים בעברית בת-זמננו, ומשמש תשתית מושגית להתפתחות המשמעות המאוחרת.

הניתוח ממפה את יחסי הגומלין בין הרכיב הסמנטי "מפגש" לרכיב הסמנטי "השפעה", ואת המעברים ביניהם, והוא מתבסס על מודל ייצוג מושגי־קוגניטיבי המאפשר לתאר את האופן שבו מבנים מושגיים לשוניים משלבים יציבות סמנטית עם דינמיות שימושית. ניתוח המילה "חוויה" מדגים את יישום המודל על פריט לקסיקלי אחד מתוך מכלול נתונים שנבחנו במחקר גדול יותר.

מקורות

גורדון, א"ד (תרפ"ח). *כתבי א"ד גורדון*, מהדורה שנייה, כרך ד, הוצאת הוועד המרכזי של מפלגת "הפועל הצעיר".

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.

Vendler, Z. (1957). Verbs and times. *The Philosophical Review*, *66*(2), 143–160. (Reprinted in Z. Vendler, 1967, *Linguistics in philosophy*, Cornell University Press).

"עת לכל חפץ": משמעותם הסמלית, הטיעונית והסיפורית של חפצים בכתבות ובסרטוני דיוקן טלוויזיוניים

ד"ר איילת כהן ופרופ' סילביה אדלר

ההרצאה תתמקד בחפצים שונים, המשמשים כמרכיבים אינטגרליים במערך הטיעונים של יוצר הטקסט בסרטונים קצרים ובכתבות מגזין טלוויזיוניות, שמשרטטים דיוקן של דמות ציבורית. נבחן את משמעות הבחירה של יוצרי הכתבות והסרטונים להבליט את החפץ באמצעי המבע הקולנועי ובאמצעות שזירתו במערכת הסיפורית. כן נדון בתרומתו לעיצוב הדמות כטיעון חזותי.

החפצים מופיעים בכתבות ובסרטונים בתמונה מבודדת, שהמצלמה משתהה עליה למספר שניות. הם ארוגים ברצף העלילה, אך אינם מושאים להתייחסות מצד המראיין או המרואיין. פעולת ההשתהות, קרי הזמן שמפונה למבט על החפץ, מעניקה לו משמעות סמלית, המעוגנת ברמות שונות של מגע עם המציאות: החפץ עשוי לשמש כמטפורה חזותית (Forceville & Paling, 2021), כמטונימיה, כהמחשה למושג מופשט, כראיה, כעדות אופי, כניגוד לתדמית המוכרת או המקודמת של המרואיין או כתמיכה בה והשלמתה, ועוד. נשאל כיצד החפץ בונה טיעון או משמש לעיצובה של דמות מרובדת, ומעניק לה, במונחיו של פירס (Peirce, 1931-1958), משמעויות מגוונות כאיקון (icon) כאינדקס (index) או כסמל. נתמקד במספר דוגמאות מתוך כתבות מגזין ששודרו בערוצי החדשות של הטלוויזיה הישראלית בסופי השבוע, ומתוך סרטוני הדיוקן התיעודיים שכותרתם *4 דקות* (ערוץ 11), (Adler & Kohn 2024).

התפקודים שמייעד יוצר הטקסט לחפץ ייבחנו במטרה להתחקות אחר המאפיינים הייחודיים למערך הטיעונים הרב-מודלי, מילולי וחזותי שהחפץ מכונן עם הופעתו. הדיון במשמעות החומרית (materiality) של החפץ (Miller, 2005) או בביוגרפיה שלו, במונחיה של תמר אלאור (2014) יתרום להבנת מאפייני הטיעון החזותי שהוא מייצג (Groarke, 2017; Roque, 2017), ולבחינה שיטתית של המארג שהוא יוצר עם המערך הכולל של הטיעונים בטקסט: חיזוק הנאמר, החלשתו בשל פרשנויות אפשריות לטיעון החזותי ולאזכורים האינטר-טקסטואליים שאליהם מכוון יוצר הטקסט, ועוד.

מקורות

אלאור, ת' (2014). *סנדלים: אנתרופולוגיה של סגנון מקומי*. תל-אביב: עם עובד, עמ' 224-240.

Adler, S., & Kohn, A. (2024). Politicians in a nutshell: four-minute documentary portraits of three Israeli leaders. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1-7.

Forceville, C., & Paling, S. (2021). The metaphorical representation of depression in short, wordless animation films. *Visual communication*, *20*(1), 100-120.

Groarke, L. (2017). Editorial cartoons and ART: Arguing with Pinocchio. In Tseronis, Assimakis and Charles Forceville (eds). *Multimodal Argumentation and Rhetoric in Media Genres*. John Benjamins Publishing Company, pp. 81-110.

Miller, D. (Ed). (2005). *Materiality*. Duke University Press: Durham, US (Introduction).

Peirce, C.S. 1931-1958. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vols. 1-8, C. Hartshorne and P. Weiss (eds). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Roque, G. (2017). Rhetoric, argumentation, and persuasion in a multimodal perspective. In P. Perron & L. Sornicola (Eds.), *The force of argument: Essays in honor of Jean-Blaise Grize* (pp. 135-150). John Benjamins Publishing Company.

.

מושב 2: חקר השיח וחקר התרגום בעולם הטכנולוגי

יו"ר: הילה קרס

לדבר אירוניה עם בני אדם ועם כלי בינה מלאכותית

פרופ' אלדעה ויצמן

הרצאה זו עוסקת בייחוס משמעויות אירוניות ובהפקתן על-ידי מודלי שפה גדולים (LLMs). מחקרים מעטים הוקדשו לשאלה האם למודלים אלה יש כישורים פרגמטיים, (Nolan 2025) וכיצד הם מתמודדים עם אירוניה. Balestrucci ועמיתיו (2024), למשל, הראו כי ניתן לאמן את מודל השפה Mistral להפיק תגובות אירוניות לפוסטים ברשתות החברתיות, ותגובות אלה נתפסו בעיני המעריכים כאירוניות יותר מתגובות אנושיות. בשונה מהגישה הרווחת במחקרים אלה, שמקורה בעיקר במדעי המחשב, המחקר המוצג כאן מאמץ גישה פרגמטית ובוחן את יכולותיהם של מודלי שפה להתמודד עם טקסטים אירוניים בהקשר עיתונאי-פוליטי.

בהתאם לכך, נבחנת התנהגותם הפרגמטית של שני מודלי שפה גדולים: Claude ו־ChatGPT בתגובה למאמרי דעה אירוניים ולתגובות הקוראים במהדורה המקוונת של העיתון "הארץ". כל אחד מהמודלים מתבקש להיענות ל- 11 הנחיות (prompts) שונות. ההנחיות מבקשות לבדוק אם המודל זיהה אירוניה (למשל: "מה עמדתו של העיתונאי"? "סמן את הקטעים שבהם היא מובעת"); האם הוא מזהה אותות לאירוניה ("באילו מבעים מובעת עמדתו של הכותב?"); האם הוא מפיק אירוניה ("כתוב תגובות למאמר כאילו היית אחד המגיבים למאמר. השתמש בטון ובסגנון הדומים לאלה של העיתונאי"), ועוד. ההנחיות אינן מתייחסות במפורש לאירוניה. מאמרי הדעה כוללים קטעים אירוניים אחדים. המודל עונה להנחיות לאחר שקרא את המאמרים ואת תגובות הקוראים. רק לאחר שסיים לבצע את ההנחיות, כל מודל מתבקש להגדיר אירוניה, ולפרט אילו אמצעים משמשים להעברתה בעיתונות הפוליטית. 11 המשימות ניתנות בנפרד, כך שכל תגובה אינה מושפעת מתגובות קודמות.

תשומת לב מיוחדת ניתנת לשאלה האם המודל מגיב לאירוניה באירוניה. זאת בהתבסס על ההנחה שבעברית ביקורת אירונית במאמר דעה נענית לא אחת בביקורת אירונית בתגובות הקוראים (Weizman, 2015), ועל סמך הממצאים שמאמרי דעה אירוניים עוררו תגובות קוראים אירוניות רבות באופן מובהק יותר ממאמרים לא־אירוניים ($p < .000$). כמו כן, אותות לפרשנות אירונית במאמר הדעה השתקפו בתגובות (אתקין, 2016).

ההרצאה סוקרת בקצרה את שיטת המחקר ומשווה בין התגובות שהפיקו Claude ו־ChatGPT להנחיות שקיבלו. הניתוח מתמקד באותות המשוערים שזיהו המודלים (למשל אזכורים מהדהדים, הפרה בוטה של כללי גרייס) ובמימושיהם בשיח (למשל מירכאות, לשון נקייה ואוקסימורונים). מטרתו הכוללת של המחקר היא להעמיק את הבנת האינטראקציה בין אדם למכונה ולחדד את חקר האירוניה.

מקורות

Atkin, H. 2016. *Readers' Comments on Op-Eds—Evaluation and Response to Irony*. MA thesis, Bar-Ilan University.

Balestrucci, P. F., et al. 2024. Exploring Ironic Content Generation by Large Language Models. *Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2024*, 14480–14494.

Nolan, B. 2025. What does “I will, yeah!” mean? Can chatbots do pragmatics? *Intercultural Pragmatics* 22(2), 399-438.

Weizman, E. 2015. Irony in and through follow-ups: Talk and meta-talk in online commenting. In Fetzer, A., Weizman, E. & Berlin, L. (eds.), *The Dynamics of Political Discourse*, 173–194. Amsterdam: Benjamins.

הבינה המלאכותית כשחקן היסטורי: תרגום מכונה כמקרה-מבחן

פרופ׳ עמרי אשר

מודלים של בינה מלאכותית המשמשים לצורכי תרגום מחוללים בשנים האחרונות שינויים מרחיקי לכת בתקשורת ובהבנה בין דוברים בני תרבויות ושפות שונות. עלייתה של הבינה המלאכותית הביאה גם למחשבה מחודשת על המשגות ותיאוריות רווחות במחקר התרגום (Asscher, 2025).

בהרצאה זו אטען שמאפייניה של הבינה המלאכותית בתחום התרגום עולים בקנה אחד עם המאפיינים המיוחסים בספרות המחקר למתרגמים אנושיים כשחקנים היסטוריים (historical agents), ושיש רווח מחקרי בהתייחסות אל הבינה המלאכותית ברוח זו, היינו, מבעד לעדשה של מחקר היסטורי.

בחלקה הראשון של ההרצאה, אבקש אפוא לבסס את הטענה העקרונית כי מערכות תרגום מכונה בנות זמננו עומדות בתנאי היסוד המיוחסים בספרות המחקרית למתרגמים אנושיים כשחקנים היסטוריים (Hermans 2022, Lee 2024). בחלקה השני, אטען שניטיב להבין את המשמעות ההיסטורית של מערכות

תרגום מכונה, ושל תוצרי התרגום שהן מפיקות, לאורן של תופעות ותֵמות קודמות מתולדות התרגום האנושי, הראויות לשמש להן כנקודות ייחוס (Rundle 2022).

מקורות

Asscher, Omri. 2025. *Machine translation and translation theory*. Routledge.

Hermans, Theo. 2022. *Translation and history: A textbook*. Routledge.

Lee, Tong King. 2024. "Artificial intelligence and posthumanist translation: ChatGPT versus the translator." *Applied Linguistics Review* 15, no. 6: 2351-2372.

Rundle, Christopher (ed). 2022. *The Routledge handbook of translation history*. Routledge.

מודרציה אידאולוגית והטיות פוליטיות בתרגום מבוסס מודלי שפה גדולים: פיתוח ויישום של סוכן בינה מלאכותית רב־לשוני למדידת הטיה תרגומית

יוליה לויט

מודלי שפה גדולים (LLMs) הפכו בשנים האחרונות למתווכים מרכזיים של מידע רב־לשוני, ובכלל זה לכלי נפוץ לתרגום של טקסטים עיתונאיים ופוליטיים. בשונה מיצירת טקסט חופשית, התרגום כפוף לאילוצי טקסט המקור, ולכן הוא מהווה תחום מועדף לבחינה אמפירית של "מודרציה אידאולוגית": השמטה, ריכוך או המרה שיטתית של תוכן פוליטי רגיש (Baker, 2006) בהתאם לנורמות חברתיות־פוליטיות המוטמעות בנתוני האימון של המודלים (Rozado, 2024).

ההרצאה תציג מחקר דוקטורט בין־תחומי, בצומת של חקר התרגום ומדעי המידע, הבוחן כיצד מודלים מובילים מתרגמים טקסטים פוליטיים רגישים בין שלושה צמדי שפות: עברית-אנגלית, רוסית-אנגלית ואוקראינית-אנגלית, בשני הכיוונים. במוקד המחקר עומד "עקרון אפס־המקור": טקסט המקור נתפס כנקודת הייחוס האידאולוגית שממנה נמדדת כל תזוזה תרגומית – החלפה לקסיקלית, שינוי קונוטטיבי או השמטה – כסטייה בעלת כיוון ועוצמה. עיקרון זה, ברוח הגישה התיאורית בחקר התרגום, ממיר את הדיון הנורמטיבי בהטיה למדידה כמותית שיטתית.

המתודולוגיה מיושמת באמצעות סוכן בינה מלאכותית ייעודי שנבנה לצורך המחקר, המשלב אונטולוגיה של מושגי סכסוך, מטריצת ייחוס רב־לשונית של מונחים טעונים הכוללת וריאנטים מורפולוגיים מקובלים, וניקוד תלת־ממדי – ערכיות, עוררות ושליטה – על בסיס לקסיקון VAD-NRC (Mohammad, 2018).

הערכה רב־שכבתית משלבת מדידה דטרמיניסטית מבוססת כללים (התאמה למטריצת הייחוס וחישוב הפרשי VAD. שופט LLM "מסונוור" שאינו יודע תרגום של איזה מודל הוא בוחן, ובקרה של מומחה

אנושי, לצד שכבת בקרת איכות תרגומית (COMET) המבטיחה שסטיות אידאולוגיות לא ייוחסו בטעות לחולשה תרגומית.

תוקפן של הקצאות הנטייה האידאולוגית במטריצה נבחן אמפירית מול קורפוס עצמאי של מקורות מפלגתיים מוצהרים, בשיטת לוגריתם יחס הסיכויים (log-odds-ratio) של מונרו ועמיתיו (Monroe et al., 2008). רובד דיאכרוני משווה תרגום של חומרי עיתונות היסטוריים לטקסטים עכשוויים, ובוחן אם משטרי "יישור" של הבינה המלאכותית גורמים למודרניזציה או לנטרול על שיח אידאולוגי מן העבר דרך התרגום.

ממצאים ראשוניים בצמד השפות עברית-אנגלית שראו אור לאחרונה בבמה אקדמית בין־לאומית, מלמדים כי מודלים מובילים סוטים באופן שיטתי מטקסט המקור בהקשרים פוליטיים רגישים – באמצעות לשון נקייה, השמטות והחלפות לקסיקליות – וכי דפוסי הסטייה תלויים בכיוון התרגום ובמודל המתרגם.

לסיום תידון שאלת ההתערבות: האם ניתן להפחית את הסטייה האידאולוגית באמצעות הנדסת פרומפטים (prompt engineering) בלי לפגוע באיכות התרגום, ומהן ההשלכות לאתיקה של התרגום, לשלמות המידע ולתיווך אלגוריתמי של שיח פוליטי רב־לשוני.

מקורות

Baker, M. (2006). *Translation and conflict: A narrative account*. Routledge.

Mohammad, S. M. (2018). Obtaining reliable human ratings of valence, arousal, and dominance for 20,000 English words. In *Proceedings of the 56th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers)* (pp. 174–184). Association for Computational Linguistics. https://doi.org/10.18653/v1/P18-1017

Monroe, B. L., Colaresi, M. P., & Quinn, K. M. (2008). Fightin' words: Lexical feature selection and evaluation for identifying the content of political conflict. *Political Analysis*, *16*(4), 372–403. https://doi.org/10.1093/pan/mpn018

Rozado, D. (2024). The political preferences of large language models. *PLOS ONE*, *19*(7), e0306621. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0306621

בין שפת אם לשפת עבודה: מתורגמנים-מהגרים מאוקראינה בישראל בעיתות מלחמה

ד"ר טניה ווינובה וד"ר הילה קרס

מחקר עדכני מציב את השפה במרכז הבנתן של מלחמות ומדגיש את מרכזיותם של מתורגמנים במפגשים בין-לשוניים ובין-תרבותיים המתקיימים בעיתות משבר ומלחמה (Kelly et al., 2019), אף שלאחרונה עוסק חקר התרגום והמתורגמנות בתפקידם של מתורגמנים בעיתות אלה, מעט ידוע על האופן שבו מלחמה מעצבת את יחסם של המתורגמנים עצמם לשפות האם ולשפות העבודה שלהם. בהרצאה זו, המתבססת על מחקר "תרגום במשבר: מתורגמנים-מהגרים מברית המועצות לשעבר כמקרה מבחן" הנתמך על ידי הקרן הלאומית למדע (מענק מס' 2086/24), נבחן כיצד מתורגמנים-מהגרים מאוקראינה בישראל מגדירים ומעריכים מחדש את הרוסית ואת האוקראינית, בעקבות הפלישה הרוסית לאוקראינה בפברואר 2022, וכיצד הגדרות מחודשות אלה משקפות שינויים רחבים יותר באידיאולוגיות הלשוניות.

המקרה הישראלי ייחודי: כל המתורגמנים העובדים עם רוסית ואוקראינית בישראל הם מהגרים ותיקים מברית המועצות לשעבר, בפרט מאוקראינה. מאז פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה, וביתר שאת מאז כניסתה של ישראל למלחמה בעקבות מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר 2023, מתורגמנים-מהגרים אלה חווים מלחמה כפולה (Talmi-Cohen, 2026 & Chachashvili-Bolotin) הקשורה בו-זמנית למדינת מוצאם ולמדינתם הקולטת. במקביל, האוקראינית, שבעבר הייתה שפת עבודה שולית יחסית בתחום המתורגמנות גם בישראל, רכשה ערך סימבולי ופרגמטי גובר, ואילו הערך הסימבולי של הרוסית התערער (Kulyk, 2024; Voinova, 2024).

בהרצאה נבחן כיצד תהליכים אלה מפעילים ומבטאים אידיאולוגיות לשון רחבות יותר, ומעניקים למתורגמני האוקראינית מיקום מועדף בשדה המתורגמנות בישראל. הניתוח מבוסס על ראיונות עומק עם תשע מתורגמניות-מהגרות ילידות אוקראינה, שנערכו בשלהי 2022 ועל ראיונות המשך מאמצע 2024, ובוחן כיצד המתורגמניות-מהגרות מגדירות מחדש את שפת אימן ואת שפות העבודה שלהן, מייחסות להן ערך סמלי ופרגמטי משתנה, ומשלבות מחדש את האוקראינית בפרקטיקה המקצועית שלהן.

המחקר תורם להבנת הצומת שבין רב-לשוניות, הגירה ומתורגמנות בזמן מלחמה, ומראה כי שפות העבודה של מתורגמנים אינן רק כלי מקצועי אלא גם משאב סמלי המעצב זהות, השתייכות ומיקום מקצועי.

מקורות

Chachashvili-Bolotin, S., & Talmi-Cohn, R. (2026). Migrants' calibration of social ties under double war: Relational dynamics and network reconfiguration. *International Migration*, *64*(2), e70141.

Kelly, M., Footitt, H., & Salama-Carr, M. (Eds.). (2019). *The Palgrave handbook of languages and conflict*. Palgrave Macmillan.

Kulyk, V. (2024). Language shift in time of war: The abandonment of Russian in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, *40*(3), 159-174.

Voinova, T. (2024). "Who are you standing with?": Cultural (self-)translation of a Russian-speaking conference immigrant-interpreter in Israel during the war in Ukraine. *Multilingua*, *43*(1), 63-90.

מושב 3: היבטים בהוראת שפה
יו"ר: ד"ר עינת גונן

מעֵבר לצורה ולמשמעות: דפוסי קושי בעומק הידע הלקסיקלי בעברית כשפה שנייה לדוברי ערבית

ד"ר איהב ח'ליל אבו רביעה

הידע הלקסיקלי בשפה שנייה כולל שני ממדים משלימים: רוחב הידע הלקסיקלי, המתייחס למספר המילים שהלומד מכיר, ועומק הידע הלקסיקלי, המתייחס למידת העושר והמורכבות של הידע הקשור לכל מילה. מחקרים על עומק הידע הלקסיקלי בשפה שנייה מצביעים על כך שרכישת אוצר המילים היא תהליך הדרגתי ורב־ממדי. מחקרים רבים מראים כי הידע הקולטני (פסיבי) מקדים את הידע היוצרני (פרודוקטיבי), וכי הקישור בין צורת המילה (בעיקר הכתובה) למשמעותה מהווה את הרכיב הבסיסי והנגיש ביותר בידע הלקסיקלי (Laufer & Goldstein, 2004; González-Fernández & Schmitt), לעומת זאת, באשר לרכיבי ידע מורכבים יותר – כגון הטיות, נגזרות, משמעויות נוספות, צירופים כבולים ועוד – אין תמימות דעים, והממצאים משתנים בהתאם לסוג המשימה, לאופן ההערכה ולרקע הלשוני של הלומדים וכן למאפייני המילים עצמן (Hartshorn & Surer, 2023; Zhong & Hirsh, 2018). מרבית המחקרים הללו נערכו בשפות הודו־אירופיות בלבד, ושאלת ההרחבה של ממצאים אלה לשפות שמיות, המתאפיינות במערכת מורפולוגית עשירה מבוססת שורש־תבנית, טרם זכתה למענה מחקרי.

מחקר זה בחן את היירכיית הקושי של עומק הידע הלקסיקלי בעברית כשפה שנייה בקרב סטודנטים דוברי ערבית. לצורך זה נבחרו שלושים מילים עבריות שכיחות מתוך אלף המילים השכיחות ביותר בעברית הכתובה, בחלוקה שווה בין שמות עצם, פעלים ושמות תואר. המילים נבדקו באמצעות מטלות שליפה (recall) בלבד, הבוחנות שישה רכיבי ידע: משמעות, מילים נרדפות, מילים מנוגדות, נטיית מספר, נטיית מין/גוף וצירופים כבולים. כל לומד נדרש להשיב על 180 פריטים (30 מילים × 6 היבטי ידע), כך שבסך הכול נאספו 6,120 תגובות.

הממצאים מצביעים על דפוס היירכי ברור של קושי בעומק הידע הלקסיקלי. הלומדים הפגינו שליטה גבוהה במתן משמעות למילה (87.65%), ולאחר מכן בנטיית מספר (77.75%) ובנטיית מין/גוף (70.59%). לעומת זאת, הביצועים היו נמוכים באופן ניכר במשימות שדרשו ידע סמנטי מורכב יותר כגון מילים מנוגדות (44.31%) ומילים נרדפות (29.90%), וכן ידע פרזאולוגי דוגמת צירופים כבולים (33.24%).

מבחינה תאורטית, ממצאים אלה מרחיבים את המודלים ההיירכיים של עומק הידע הלקסיקלי מעבר לשפות הודו־אירופיות ומעבר למטלות מבוססות זיהוי, ומלמדים כי היירכיות של רכיבי ידע לקסיקלי אינן אוניברסליות, אלא מושפעות במידה רבה גם ממשתנים טיפולוגיים. מבחינה יישומית, הממצאים מצביעים על כך שהוראת עברית לדוברי ערבית צריכה לנצל את היתרון היחסי של הלומדים בהטיית מילים, ובה בעת להתמקד במפורש בנקודות התורפה של ידע סמנטי מורחב יותר וידע פרזאולוגי שלהם.

מקורות

González-Fernández, B., & Schmitt, N. (2020). Word knowledge: Exploring the relationships and order of acquisition of vocabulary knowledge components. *Applied Linguistics, 41*(4), 481–505. https://doi.org/10.1093/applin/amy057

Hartshorn, K. J., & Surer, A. (2023). Contributions toward understanding the acquisition of eight aspects of vocabulary knowledge. *Theory and Practice of Second Language Acquisition, 9*(2), 1–31. https://doi.org/10.31261/TAPSLA.13865

Laufer, B., & Goldstein, Z. (2004). Testing vocabulary knowledge: Size, strength, and computer adaptiveness. *Language Learning*, *54*(3), 399–436. https://doi.org/10.1111/j.0023-8333.2004.00260.x

Zhong, H. F., & Hirsh, D. (2018). Difficulty level of word aspects: An exploratory study on developmental hierarchy of vocabulary acquisition. In D. Hirsh (Ed.), *Explorations in second language vocabulary Research* (pp. 151–181). Peter Lang.

האם הסוגה משנה? כתיבה נרטיבית ואקדמית בעברית כשפה נוספת

ד"ר יהודית גולן בן אורי

כתיבה בשפה נוספת מטילה על הכותב עומס קוגניטיבי מורכב: עליו להקצות בו-זמנית משאבי קשב לַתוכן, לַמבנה ולַתקינות הלשונית בסוגות השונות התובעות דרישות שונות. כתיבה אקדמית-מקצועית דורשת דיוק ושימוש במונחים מקצועיים, ואילו כתיבה תיאורית-אישית כרוכה במעורבות רגשית. בספרות מתועדת באופן עקבי השפעת הסוגה על המאפיינים הלשוניים של הטקסט. מאחר שהמורכבות התחבירית מושפעת מסוגת הכתיבה, השתמשו סטודנטים בשפה מורכבת יותר בחיבורים טיעוניים מאשר בנרטיביים, ואולם רוב המחקר נערך באנגלית, ומעט ידוע על התופעה בעברית. במחקר זה הסוגה האקדמית-מקצועית מייצגת את הקוטב הטיעוני-עיוני שתואר בספרות, אל מול הסוגה הנרטיבית-אישית.

המחקר נשען על שתי מסגרות מתחרות. מודל הקשב המוגבל (Skehan, 1998) הרואה את הקשב כמשאב מוגבל, שבו העיסוק במורכבות בא על חשבון הדיוק, לעומתו גורסת השערת הקוגניציה (Robinson, 2011) שלומדים מגייסים מאגרי קשב מקבילים, כך שהגברת הדרישות עשויה דווקא לשפר את הדיוק והמורכבות יחד. מטה-אנליזה מצביעה על כך שצורות מסוימות של מורכבות קוגניטיבית מקדמות דיוק ומורכבות לקסיקלית, אם כי הממצאים אינם חד-משמעיים (Johnson, 2017).

מחקר זה בוחן כיצד סוגת הטקסט משפיעה על טיב הכתיבה בקרב סטודנטים להוראה שהעברית היא עבורם שפה נוספת. שתי שאלות מנחות אותו: מה ההבדל בטיב הכתיבה בין סוגה נרטיבית-אישית לסוגה אקדמית-מקצועית בתחומי התוכן והשפה; והאם תפיסת הקושי של הכותב מתווכת השפעה זו.

השאלות נחקרות באמצעות מדידות חוזרות (within-subjects). כל משתתף כותב בשתי סוגות: נרטיבית-אישית ואקדמית-מקצועית, ורמת בקיאותו הלשונית מוגדרת לפי המסגרת האירופית המשותפת (CEFR) כמשתנה מבוקר. הכתיבה נבדקת בשני תחומים משלימים: התוכן – באמצעות מחוון אנליטי המעריך את איכות הרעיונות; והשפה – באמצעות מדדי מורכבות ודיוק. מבין שלושת מדדי השפה המקובלים (מורכבות, דיוק ושטף), המחקר הנוכחי מתמקד בשניים: מורכבות ודיוק. בנוסף, מילאו המשתתפים שאלון תפיסת קושי מייד לאחר כל משימה, כמשתנה מתווך אפשרי.

המחקר צפוי לתרום בשני מישורים: ראשית, תרומה תאורטית-טיפולוגית: הוא יבחן אם הדפוסים שתועדו באנגלית חוזרים גם בעברית, ובראשם המורכבות הגבוהה יותר בכתיבה הטיעונית. בכך ימלא המחקר פער מוכר בספרות לגבי שפות שאינן אנגלית. שנית, תרומה להכשרת מורים – מאחר שיש דרישה להביא את הסטודנטים להוראה לרמת שליטה גבוהה בעברית (C1), חשוב להבין היכן הקושי גדול יותר כדי למקד בו את ההוראה.

מקורות

Johnson, M. D. (2017). Cognitive task complexity and L2 written syntactic complexity, accuracy, lexical complexity, and fluency: A research synthesis and meta-analysis. *Language Teaching Research*, *21*(5), 637–664.

Robinson, P. (2011). Second language task complexity, the Cognition Hypothesis, language learning, and performance. In P. Robinson (Ed.), *Second language task complexity: Researching the Cognition Hypothesis* (pp. 3–37). John Benjamins.

Skehan, P. (1998) *A cognitive approach to language learning.* Oxford University Press.

Yoon, H.-J., & Polio, C. (2017). The linguistic development of students of English as a second language in two written genres. *TESOL Quarterly*, 51(2), 275–301.

הוראת תחביר וצורות בבתי ספר תיכוניים בישראל בעיניהם של רכזי מקצוע הלשון

ד"ר יונתן וורמסר, ד"ר גליה שלוסברג וד"ר איילת קמינצקי

ההרצאה מבוססת על מחקר איכותני שנערך בקרב 16 רכזות ורכזים של מקצוע הלשון בבתי ספר תיכוניים מן המגזר הכללי והמגזר הדתי. המחקר מבוסס על ראיונות עומק חצי־מובנים, ומטרתו הייתה לבדוק את עמדותיהם של הרכזים כלפי הוראת תחביר וצורות בבתי הספר. נבדקו שתי שאלות: מה החשיבות של כל אחד מהם, ומה השיקולים בבחירת ההעמקה באחד מהם, על פי תוכנית הלימודים לבגרות בלשון. המחקר בדק גם את עמדות הרכזים כלפי תוכנית הלימודים בלשון בכללותה בשאלה האם רכזי המקצוע סבורים שיש לבצע בה שינויים, ואם כן, אילו שינויים.

בעניין החשיבות והצורך בלימוד של כל אחד מהתחומים נמצא הבדל בתפיסות המקובלות בקרב הרכזים: חלק ניכר מרכזי המקצוע סוברים שלימוד תחביר מועיל לשיפור מיומנויות של הבנת הנקרא והבעה, ואילו בנוגע ללימוד תורת הצורות, העמדה המקובלת היא שעיקר חשיבותה בהיבט הערכי־תרבותי להכרת השפה ולשימוש התקני בה, אך אין בה ערך לחיזוק היכולת האוריינית. עמדות אלו עומדות בניגוד למקובל בספרות המחקר הבין־לאומית – על פי מחקרים עדכניים, יש זיקה מוכחת בין מודעות מורפולוגית לבין רמת המיומנויות האוריינית (Lee et al., 2022; Zhang et al., 2023), ואילו בנוגע לתחביר, לא נמצא קשר בין לימודי תחביר תאורטיים לבין רמת האוריינות בקרב תלמידים (Watson & Myhill, 2014). אולם יש להסתייג ולומר שמדובר בממצאי מחקרים שנעשו בשפות אחרות, וטרם נערכו מחקרים בתחום הזה בקרב תלמידי תיכון דוברי עברית.

העמדות האלה של רכזי המקצוע הן עמדות מהותיות־עקרוניות, אך בפרקטיקה, בשאלה איזה תחום מבין השניים יילמד ביתר הרחבה והעמקה, ועליו ייבחנו התלמידים בבחינות הבגרות, נמצא שהשיקולים הם בעיקר פרגמטיים. העדיפות ניתנת בדרך כלל לפרק שנתפס קל יותר להוראה וללמידה, והוא, על פי רוב הנשאלים, תורת הצורות.

בנוגע לתוכנית הלימודים, המשתתפים במחקר מזדהים עם התוכנית בכללותה ואינם מציעים לבצע בה שינויים מהותיים. אך רבים מהם סבורים שראוי להחזיר לתוכנית פרקים מסורתיים שהוצאו ממנה ברבות השנים, כמו תורת ההגה ותולדות הלשון העברית, או להוסיף לתוכנית תחומי לימוד עכשוויים ומעשיים כגון רטוריקה והבעה בעל פה. כמו כן, נשמעו בין הנשאלים קולות הקוראים לצמצום מידת ההעמקה הנוהגת כיום בלימוד תורת הצורות ותחביר.

ממצאי המחקר ממחישים אפוא את הצורך בהרחבת הידע המחקרי בנוגע להוראת שפת האם לתלמידים דוברי עברית בבתי ספר תיכוניים ואת הטמעתו בקרב ציבור המורים. כמו כן, בהתחשב בעמדות המשתתפים במחקר, ראוי לבחון מחדש את בחירת נושאי הלימוד שבתוכנית הלימודים ואת היקף הלמידה הראוי של הנושאים הקיימים.

מקורות

Lee, J. W., Wolters, A., & Kim, Y. S. G. (2023). The relations of morphological awareness with language and literacy skills vary depending on orthographic depth and nature of morphological awareness. *Review of Educational Research*, *93*(4), 528-558.

Myhill, D., & Watson, A. (2014). The role of grammar in the writing curriculum: A review of the literature. *Child Language Teaching and Therapy*, *30*(1), 41-62.

Zhang, D., Ke, S., & Mo, Y. (2023). Morphology in reading comprehension among school-aged readers of English: A synthesis and meta-analytic structural equation modeling study. *Journal of Educational Psychology*, *115*(5), 683-699.

שפה זנוחה – הוראת "השפה הניקודית" במוסדות להשכלה גבוהה: עקרונות ואתגרים

ד"ר חגית אביעוז

"השפה הניקודית", כלומר מערכת המושגים, העקרונות והכללים שבתשתית תורת הניקוד, נדחקה עם השנים לקרן זווית מכמה סיבות – בעיקר משום שאין נזקקים לה בחיי היומיום, ומשום שרכישתה אינה פשוטה ומצריכה לימוד שיטתי ממושך. עם זאת, לימוד הניקוד הוא (עדיין) דרישה אקדמית בחוגים ללשון עברית (כבסיס לקורסי פונולוגיה ומורפולוגיה, וכתנאי מקביל או מקדים להם), בתוכניות לעריכת לשון, ליועצי לשון, לעורכים ולקריינים. אם בעבר נחשבה השליטה בניקוד דרישה בסיסית מכל מורה, כיום נזנח נושא זה במרבית המכללות לחינוך ונותר כדרישה הכרחית רק בחוגים ללשון עברית. לאור זאת נראה שאפשר לכנות את השפה הניקודית "שפה זנוחה".

בהוראת הניקוד הנורמטיבי נוקטים שתי דרכים: האחת – הכללה ותיאור של מאפייני לשון המשותפים לכלל המילים בשפה, והאחרת – הצגת מערכות הנטייה השונות (הפרדיגמות). לרוב העיסוק במאפיינים המשותפים, כגון דגמי הברות, הטעמה וחוק הניקוד, מצומצם ביותר, ומרבית המידע נוגע למערכות הנטייה (מערכת הבניינים, הגזרות, משקלי השמות). עבור כל לומד, ובעיקר עבור דובר העברית הילידי, לימוד בדרך זו, המושתת בעיקרו על "חתכי אורך", משופע באינפורמציה עודפת, למשל שינון רצפי נטייה (דוגמת נכנסתי, נכנסתָ/תְ, נכנַס, נכנָס, נכנָסת; ידיי, ידיך, ידייך, ידינו), ולרוב חסרה בו הכללה רוחבית. על מנת שהלמידה וההוראה תהיינה אפקטיביות מן הראוי להימנע ממתן אינפורמציה מיותרת במסווה של כללים. תחת זאת יש להפנות את עיקר שימת הלב להגדרת המאפיינים המשותפים לכלל המילים בשפה, דהיינו ל"חתכי הרוחב" ולהכללה, שכן לימוד באופן זה חושף את כלליהעל של הניקוד, ונותן בידי הלומד כלים שימושיים בבואו לנקד טקסטים עבריים.

בניית מערכת מקיפה להוראת ניקוד היא אתגר המחייב הכללות, דיוקים בניסוח הכללים ודיוקים במינוח. מטרת ההרצאה היא להציג שיטת הוראה עדכנית השמה את עיקר הדגש בחתכי רוחב, מנסחת כללים משותפים למערכות השם והפועל, ועורכת מחדש את מערכת השם לא על פי משקלים אלא על פי מאפיינים פונטיים ומורפו-פונמיים משותפים.

מקורות

אורנן, ע' (1963). *דקדוק הפה והאוזן*. ירושלים: ענבל; 2016. ירושלים: מאגנס.

גונן, ע' ורשף, י' (תשפ"ב). על הכוונת הלשון ושינויי לשון: עיון דיאכרוני בשתי קטגוריות במערכת הפועל. *העברית שפה חיה*, ט, 105-129.

חיטין־משיח, ר' ואביעוז, ח' (תשס"ו-תשס"ז). הניקוד הנורמטיבי לאורך ולרוחב: כללים רוחביים־אופרטיביים. *חלקת לשון*, 37-38, 177-185.

--- (תשפ"ז). *זאת הנקודה* – מדריך למנקד. רמת גן: אוניברסיטת בר־אילן.

כהן, ד' (ללא תאריך). *תרגילים ללמוד הניקוד*. תל־אביב ובית־ברל: סמינר הקיבוצים ובית־ברל.

Bolozky, Sh. (2004). Building up a limited corpus for Israeli Hebrew, and using it in Hebrew linguistic research and in teaching Hebrew as a foreign language. *Hebrew Higher Education*, 11, 37-57.